

MILOJICA ŠUTOVIĆ
Filozofski fakultet
Kosovska Mitrovica

UDK 323.17:323.27(497.1)
Originalan naučni rad
Primljen: 16.1.2011
Odobren: 18.2.2011

SAMOOPREDELJENJE NARODA I RASPAD JUGOSLAVIJE*

Sažetak: Paradoksalno, princip samoopredeljenja naroda nalazio se u osnovi nastanka i nestanka Jugoslavije. Njeni narodi formulu jugoslovenstva nisu prihvatili kao meru svog samoopredeljenja, niti je jugoslovenstvo uspelo da integriše različita narodna osećanja, niti da pacifikuje sukobe oko koncepta samoopredeljenja naroda. Apsolutizacija i neopozivost prava naroda na samoopredeljenje, dovela je logično, do raspada Jugoslavije i neuspeha jednog uspeha. Otvoreno je pitanje, da li bi uopšte do tog uspeha i došlo, da je stvarno samoopredeljenje naroda, zaista postojalo, van diktata za zelenim stolom velikih sila. Sam raspad Jugoslavije (dva puta) potvrđuje op-ravdanost takvog pitanja.

Ključne reči: Paradoks, Jugoslavija, samoopredeljenje, apsolutizacija, narod, raspad.

Neuspehom reformom zatvorena je mogućnost ekonomske i demokratske transformacije savezne države, istovremeno zatvoren je demokratski dijalog o budućnosti Jugoslavije, prihvatanjem načela nacionalnog samoopredeljenja za stvaranje nezavisnih država, bez obaziranja na jugoslovenske specifičnosti višenacionalnosti i podeljenog suvereniteta, nepoštovanjem ustavnih normi proklamovanih 70-tih godina. Problem se komplikovao u najslabijem periodu postkomunističkog razvoja i namere nacionalnih elita da rea-

* Ovaj rad je rezultat i naučnog istraživanja na projektu 'Kosovo i Metohija između nacionalnog identiteta i evrointegracija' br. 47023, koji finansira Ministarstvo za nauku Republike Srbije.

lizuju želju za nacionalnom suverenosti, pozivajući se na status žrtve, žrtve u prošlosti, ili još bolje u sadašnjosti. Pri tom svaka od njih misli da je nepriko-snoveno potpuno u pravu, prepoznajući tu pravdu u pravu naroda da raspo-lažu samim sobom, što predstavlja kolektivni produžetak zahteva za vlasti-tom samostalnošću, pokušajem da se država i nacija dovedu do podudarnosti, stvaranjem mnoštva malih „etnički” čistih država. Sa svoje strane, zatočenici nezavisnosti, diskriminatorskom politikom, kršenjem ljudskih i građanskih prava, podržane medijskom propagandom militantnih nacionalističkih pokreta, zapostavljaju (ostavljajući po strani) budući status nacionalnih manjina u novonastajućim nezavisnim državama. To je izazivalo violentne reakcije frustrirajućih manjina, koje su svojim separatizmom, oslanjajući se na snažnu potporu i podršku nacionalnih matica, postale „remetilački faktor” ostvariva-nja prava na samoopredeljenje naroda, dovodeći u pitanje nacionalnu suverenost i teritorijalnu celokupnost republika, radi ostvarivanja svojih nacionalnih prava i realizacije nacionalnih projekata. No i pored podrške spolja, taj etnički separatizam nije mogao računati na toliki stepen podrške koja bi mu omogućila da iznudi znatne ustupke od nastajućih država (modifikacijom njihove etničke heterogenosti) čije dominantne nacije nisu htele ni da čuju, čak ni za izvesnu kulturnu autonomiju.

Inače ova nalepnica olako se postavljala, više zamućujući, nego što je obelodanjivala načine na koje nacionalitet, ideologija, strateški ciljevi i lične ambicije idu ruku pod ruku kako bi potpalili nasilje i potkopali mir destabilizujući napore za suverenost i samostalnošću dominantnih nacija, imajući u vidu oštru liniju zajedničke pripadnosti koja je delila sukobljene strane. Politička nestabilnost koja nastaje iz toga poprima mnogobrojne oblike u rasponu od osećaja lične nesigurnosti i manjka resursa, skrivenog ključanja nacionalnog nezadovoljstva do otvorenog etničkog nasilja i rata za otcepljenje. Nasilje može da pojača važnost nacionalne mreže u smislu saznanja kome da se veruje, podriivanju ili snaženju procesa nacionalne mobilizacija i kulturne politizacije. Stoga sudari preko etničke crte mogu da budu pre ishod osobenih načina na koji višenacionalne države počinju da se rasturaju nego izvor pro-mašaja same države. Rastući sukob i sam je kristalisao osećanje *nacionalnog identiteta, neprijateljstva dugog trajanja i cinične zloupotrebe mita i medija da nesigurnost okrenu u podozrenje, podozrenje u strah, a strah u nasilje*. U lomnoj društvenoj stabilnosti, kakva vlada ne samo u Jugoslaviji „postoji jedan tip straha koji po kobnim posledicama nije ravan ni jedan drugi strah: to je strah koji se javlja kada država počne da se raspada”.¹ Tada u nedostatku stabilnih i trajnih institucija, nacija postaje jedina politička realnost i utočište

¹ M. Ignatieff, *Blood and Belonging Journeys into the New Nationalism*, Vintage, London, 1994, str. 16.

u neprijateljskom okruženju, mada u izmešanom nacionalnom mozaiku, kakva je bila Jugoslavija, ni ono nije bilo bezbedno. Otuda je u svakoj kritičnoj istorijskoj situaciji nastajala panika i vlastita nacija se pretvarala u „zemunicu ili bunker” (A. Đilas). Zatočavajući pojedinca u identitetu koji su mu podarili preci, bez mogućnosti za ispoljavanje samostalnog mišljenja, svodeći ga na pukog predstavnika svoje zajednice. Svakoj akciji sukobljenih strana, odgovara reakcija druge, ali u tolikoj meri uvećana da izgleda kao da je ništa ni bi moglo zaustaviti u ostvarenju kulturne ili „etničke” homogenizacije, pri čemu se zatomi i samo očuvanje individualnih prava, pa i pravo da se pripada jednoj kulturnoj manjini.

Pomirenje ova dva „konkurentna” osnova identiteta građanskog i nacionalnog, individualne i grupne osnove, predstavlja trajan izazov savremenog sveta, radi demontaže destrukcije etničkog nacionalnog potencijala. Tom izazovu Jugoslavija neuspešno je odgovorila apsolutizacijom kolektivnih prava na štetu individualnih prava i sloboda, ostajući gluva i slepa za te probleme. Potpadajući pod vlast nacionalista, populističkih vođa i autoritarnih režima ona je postala zarobljenikom kolektivnog identiteta (nacije) čiji će vidljivi rasplet biti neobično konfliktan i buran, ali i pored toga u njemu nema mnogo toga što je iskonski jedinstveno, iako postoji težnja naučnika u naduvavanju tog pojma.

U epicentru tog raspleta i rasprava povodom njega, spletom okolnosti, našlo se kontroverzno pravo na samoopredeljenje naroda koje se u svim relevantnim dokumentima Ujedinjenih nacija tretira kao neotuđivo pravo naroda, osnova za ravnopravnu saradnju među narodima i stabilnost svetskog mira, na kojima se zasniva međunarodni poredak.²

Pravo na samoopredeljenje kao imperativno pravilo međunarodnog prava predstavlja istovremeno individualno i kolektivno pravo čoveka, koje mu kao pojedincu omogućava da slobodno bira političku vlast i društveno ekonomsko uređenje, a kao kolektivno, oblik državnog uređenja i pravce spoljne politike državne zajednice. Pri čemu se uzimaju u obzir sve opcije od stvaranja nezavisnih država, ujedinjenja sa drugim državama, autonomije i drugih oblika zajedničkog života do prava na secesiju. Ali realizacija takvih

² Vidi: 1. Povelju UN; 2. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima; 3. Deklaraciju o davanju nezavisnosti kolonijalnim zemljama i narodima; 4. Deklaracija o pravima lica koja pripadaju nacionalnim, etničkim, verskim i jezičkim manjinama; 5. Deklaracija o principima međunarodnog prava koji se odnose na prijateljske odnose i saradnju među državama u saglasnosti s Poveljom Ujedinjenih nacija. Dokumenti OUN (izvodi) i Završni akt Konferencije o bezbednosti i saradnji u Evropi, Helsinki 1975. (Deklaracija o principima kojima se države učesnice rukovode u međusobnim odnosima), Dokumenti organizacije za Evropsku bezbednost i saradnju (izvodi) u: M. Marković (priredio), *Samoopredeljenje između autonomije i otcepljenja*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 1998.

opcija vrši se demokratskim i mirnim putem, bez upotrebe sile i prinude. Zato svaka država ima dužnost da se uzdrži od bilo kakvih nasilnih akcija kojim bi lišila narode da učestvuju u razvijanju njihovog prava na samoopredeljenje, slobodu i nezavisnost.

Međutim, iako univerzalno, pravo na samoopredeljenje nije lišeno spороva i osporavanja, nepreciznosti, jednostranih tumačenja, nacionalističke instrumentalizacije i zloupotreba, ali i dilema koje nisu nimalo naivne, pogotovo što etnički nacionalizam u svakom obliku pokazuje potencijal jednog od osnovnih faktora destabilizacije i rušenja teritorijalnog suvereniteta, naročito polietničkih država. Njihovim rušenjem otvaraju se pitanja, koja još uvek traju, ko sve može da bude subjekt, odnosno nosilac prava na samoopredeljenje naroda, delovi naroda (nacionalne manjine) ili državne zajednice. Ova dilema pojačana je strahovanjem da bi mnoštvo subjekata ovog prava moglo da ugrozi granice mnogih država, imajući u vidu da u svetu ima veoma mali broj nacionalno homogenih država (oko 10%) što bi moglo dovesti do anarhije i haosa u svetskim odnosima, ugrožavajući stabilnost i mir.

Polazeći od tih razloga, uglavnom je prevladalo stanovište da narodi kao celine mogu biti subjekti prava na samoopredeljenje, a ne delovi naroda koji su ostali izvan granica svojih matičnih država. Ono je bilo povezano sa procesom dekolonizacije, u kojem su mnogi narodi tek nakon sticanja nezavisnosti, konstituisali svoje države, da bi kasnije bilo prošireno i na narode koji imaju svoje države u okvirima federacija, unija i slično. Stoga bi se moglo reći da je najprihvatljivije ono gledište koje u nosioce prava na samoopredeljenje ne uključuje samo narode već i njihove državno-političke zajednice. Ali to ne umanjuje razne nedoumice, pa i konfuzije u protivrečnom tumačenju međunarodnih organizacija (UN, OEBS) i složenih država, odnosa prava na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje i principa teritorijalnog integriteta država, koje navodno i pored proklamacije, ograničava, ako i ne obesnažuje njegovu suštinu, dajući podršku teritorijalnom integritetu država. To je bio slučaj i na početku jugoslovenske krize, gde se pravo na otcepljenje prihvatilo kao krajnje sredstvo, nakon iscrpljenja svih mogućnosti za rešenje nastalih sukoba. Oni potiču ne toliko iz različitih ideoloških okvira, koliko iz činjenice da sukobljene strane nisu saglasne u pogledu podele teritorije unutar zajedničke države i načina ostvarenja prava na otcepljenje, nespremnošću da se prizna pravo drugima u istoj meri koja se traži za sebe. Taj antagonizam je već jednom uvukao narode Jugoslavije u etnički rat i genocid tokom II svetskog rata, ali i ta frustracija više je nego jasno signalizovala, da iako je u Jugoslaviji pitanje rešeno vladavinom komunista, problem je ostao, neprekidno razdirući državu, onemogućavajući joj da se stabilizuje u bilo kojoj političkoj formi.

Raspakovanjem prava na samoopredeljenje naroda, do kraja su ogoljena „čvorišta međuodnosa” (R. Brubaker) koji su od ranije uspostavljeni, u okviru kojih su se snažnije sukobljavali nacionalizmi glavnih aktera, ispoljavajući sve karakteristične konfiguracije nacionalnog pitanja. Pozivanjem na pravo na samoopredeljenje u Jugoslaviji bila su sadržana tri osnovna: 1. nacije (republike) deluju u pravcu stvaranja samostalnih država; 2. nacionalna matična država (republika) deluje prema svojoj dijaspori bilo da nadgleda njen status u nastajućoj državi, ili da pruža logističku podršku zahtevajući ujedinjenje sa maticom i promenu granica; 3. pripadnici otuđenih i samosvesnih manjina izloženi diskriminaciji pružaju otpor većini da konstituiše svoju nacionalnu državu, zahtevajući kulturnu, političku autonomiju ili secesiju sa ciljem da se ujedine sa svojom matičnom državom.³

U tim čvorištima međuodnosa, vreme je pokazalo, najkarakterističniju i najzloćudniju trijadnu vezu koja je u uslovima raspada države obuhvatala nabojem opterećeno dinamično uzajamno delovanje nastajućih nacionalnih manjina (Srbi u Hrvatskoj), konstituisanja nacionalizujuće države (Hrvatska) i nastajuće matične domovine (Srbija).⁴ Kada je jednom uspostavljena ova trijada, neprekidno je po principu spirale ili spojenih vodenih sudova, stvarala realne uslove za međusobno sumnjičenje, podozrenje, proveravanje, ili pogrešno predstavljanje, padajući na plodno tle tradicionalnog nepoverenja između Srba i Hrvata. Ona je u najvećoj meri instrumentalizovana medijskim manipulacijama, pokrenuvši istorijska i kulturna sećanja na jedan selektivan način, zadržavajući za sebe „privilegiju” žrtve. Početne čarke međusobnog nepoverenja, straha i mržnje dobijale su snažno ubrzanje (velikim delom uplitanjem sa strane), eksplozijom nasilja, postajući realnost mračnih proročanstava, prerastanjem u pravi prljavi rat.

Još složenija relaciona dinamika karakterisala je bosanski konflikt, gde je nastajuća država Bosna i Hercegovina bila fragmentirana, tako da relativna muslimanska većina, čak ni posle njenog priznanja nije mogla da teži potpunom nacionalnom konstituisanju, jer je u vizijama susednih samostalnih država Srbije i Hrvatske trebalo da nestane, podelom između ove dve države. Ta njena ugroženost kasnije je potvrđena, neosporno, oružanim separatizmom srpske i hrvatske nacionalnosti, pod direktnim uticajem Beograda i Zagreba.

S druge strane nakon izborne pobe hrvatski nacionalisti, svoj sukob s *Jugoslavijom, koja je skoro uvek izjednačavana sa Srbijom i Srbima*, otvoreno su opisivali kao ogorčenu borbu između demokratije i diktature, civilizaci-

³ V. Pešić, Nacionalni sukobi, *Republika*, br. 129 (1. – 15. 12) 1995. str. IV.

⁴ R. Brubaker, *Nationalism Reframed Nationhood and the National Question in the New Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, str. 70.

je i varvarstva, nudeći najuticajnijim međunarodnim centrima moći da izaberu između ovih alternativa. Na taj način pridružila se Sloveniji, koja svoju želju ka nacionalnom samoopredeljenju i suverenosti nije opisivala nacionalističkom retorikom, iako je u tadašnjoj Jugoslaviji bila zahvaćena možda i naj snažnijim nacionalizmom, već zalaganjem za „slobodu” i „demokratiju”, otvaranjem dinamičnih demokratskog procesa, koji bi im omogućio da slobodno izaberu demokratski sistem vladavine. Po njihovom uverenju to više nije bilo moguće ostvariti u okvirima Jugoslavije, zbog suprotstavljanja Srba i njihovog „nacional boljševizma”. Sama Slovenija se još od ranije opredelila za samostalan izlazak iz jugoslovenske krize, ne obazirujući se mnogo kako će to drugi učiniti. Jer je, kao najzapadnija i najrazvijenija republika, predstavljajući samo 8% stanovništva zemlje, proizvođači 20% njenog bruto nacionalnog proizvoda, dajući skoro trećinu jugoslovenskog izvoza, smatrajući sebe delom zapadnog civilizacijskog kruga, pošto je dugo u prošlosti bila pokrajina Austrije, „lako mogla da zamisli vrlo primamljivu samostalnu budućnost i sebe kao budućeg člana Evropske zajednice”.⁵ Te nade, u nastojanju da prekomponuju Jugoslaviju po sopstvenoj meri, podupirali su i otvoreno podržali srpski nacionalisti, verujući u početku zajedno sa slovenskim nacionalistima, da Slovenija može tiho da napusti Jugoslaviju i da je ne razori, što je predstavljalo iluziju.

Tako je pravo na samoopredeljenje radi stvaranja samostalnih nacionalnih država za koje su se opredelile sve jugoslovenske nacije početkom 90-tih godina prošlog veka, u periodu dezintegracije Jugoslavije, izbilo u ekstremnim „spoljašnjim” formama, separatizma, ujedinjenja, diskriminacije i proterivanja manjina opravdavajući svoje opredeljenje kontinijum argumentom – ugrožene državnosti (državotvornosti) koji se manifestovao kao odbrana prava na samoopredeljenje naroda ne vodeći računa o jugoslovenskoj stvarnosti. Pri tom se previdalo da pravo na nacionalno samoopredeljenje jeste univerzalno i neotuđivo, ali nije jednoznačno i apsolutno, i ne znači automatsko pravo na nezavisnu državu. Apsolutizacijom tog prava jugoslovenske nacionalne elite postavile su nacionalno pitanje kao državno pitanje, što je predstavljalo okosnicu rascepa u procesu raspada Jugoslavije. To potvrđuje da stvarni ciljevi jugoslovenskih elita nisu se sukobljavali oko različitih koncepcija uređenja Jugoslavije, obnavljanjem rasprava o tome kakve forme treba da ima kao država, već oko stvaranja novih država na tlu stare Jugoslavije, što nije bila ni malo laka stvar iako je između glavnih aktera postojala saglasnost oko njenog raspada.⁶

⁵ I Berend, *Centralna i istočna Evropa 1944-1993*, CID, Podgorica, 2001, str. 341.

⁶ Vidi: V. Goati, *Stabilizacija demokratije ili povratak monizmu*, Uniriks, Podgorica, 1996, str. 38-39.

Sa širenjem nacionalizma i uspostavljanjem nacionalističkih vlada koje su nastojale da vladaju u skladu s nacionalnom voljom, delegitimacijom jugoslovenstva, ubrzavaju se procesi oslobađanja od njegovog okrilja, pa se s pravom sticao utisak da je smisao zajedničke države jedino bio da posluži kao ljuštura unutar koje će zakasnele nacije uspostaviti svoje suverene države. Odrekavši se bučno i tim neuverljivije, dotadašnjih ideala i zaglibivši se u još dublji živi pesak nacionalnog autizma, bahatosti, oružanih teritorijalnih revandikacija, nacionalne elite učinile su sve što su mogle kako bi dovele u pitanje postojanje zajedničke države koja se doživljava kao strano telo u organizmu nacionalne države.

Istorijski posmatrano nacionalne države potvrdile su svoju vrednost postajući univerzalni model koji se često podržava više po spoljašnjem izgledu nego po unutrašnjem duhu. Ali države koje su nastale na osnovu načela samoodređenja nisu lišene anomalija etnički mešovitim područja i imaju ih u istoj meri kao i heterogene imperije koje su nasledile. Međutim u naciji – državi, problemi nastali prisustvom heterogenih grupa mnogo su akutniji nego u nekoj imperiji. Kada u nekoj mešovitoj sredini nekoj grupi pođe za rukom da uspostavi svoj teritorijalni zahtev, stvaranjem nacije-države, druge grupe osećaće se ugroženim, ispoljavajući sklonost osvetoljubivosti, jer za njih biti pod vladavinom grupe koja polaže pravo da vlada na svojoj teritoriji, mnogo je gore nego se nalaziti pod vlašću imperije čija se vladavina ne temelji na nacionalnim principima. Za nacionalnu vlast one predstavljaju nesvareno telo u organizmu države koje treba ili asimilovati ili odbaciti, premda tvrdi da sve građane tretira kao jednake članove nacije, što pravično zvuči, prikrivajući tiraniju jedne grupe nad drugom i vodeći razdoru.⁷

Ove anomalije u najzaoštrenijem vidu došle su do izražaja još u prvim fazama konstituisanja nacionalizujućih država na teritoriji bivše Jugoslavije koja je počivala na podeljenom suverenitetu konstitutivnih naroda (republika) i federacije. Ono što se dešavalo tokom 1989. nakon ustavnih promena u Srbiji trebalo je da suštinski promeni ovu osnovu, promenom strukture i izvora suvereniteta, transformacijom Jugoslavije kao države. Srbija je „ujedinjenjem” na federalnom nivou postala moćnija od ostalih federalnih jedinica i pokušavala je da ustavnim promenama na saveznom nivou ukine princip podeljene suverenosti, uspostavljanjem jednog novog, kako bi izvor suvereniteta bio skoncentrisan isključivo na jednom mestu. Takvom redefinicijom suvereniteta, Srbija je od Jugoslavije, kako ističe Dušan Pavlović, „htela da napravi državu u kojoj više neće biti suvereni radni ljudi i građani, niti republike, niti narodi i narodnosti koje je čine, nego srpski narod, srpska država, odnos-

⁷ E. Keduri, *Nacionalizam*, CID, Podgorica, 2000, str. 132.

no Milošević i njegova vlada". Na taj način htelo se razrešiti srpsko nacionalno pitanje.⁸ Potpuno identičnu interpretaciju srpskog nacionalnog pitanja preuzeli su Srbi iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine odbijajući „doziranje i ograničavanje suvereniteta srpskom narodu ma gde se on nalazi”, zato što „postoji srpski narod”, i „zbog toga što je srpstvo zakovano u tavnne kutije, što je prikriveno velovima i zaključano ključevima”. Otuda srpski narod kao „slobodarski demokratski narod (...) nikome neće dozvoliti da mu slobodu ograničava, da mu slobodu dozira, a najmanje će dozvoliti da mu slobodu oduzimaju (...) naš princip nije samo: tamo gde su Srbi neka bude Srbija, nego je naš princip: tamo gde su Srbi neka bude SDS koja će se boriti za slobodu Srba”.⁹

Onda kad je postalo više nego jasno da je raspad zajedničke države neminovan, Srbi su stali na stanovište da se ona ne sme raspasti po avnojevskim „Titovim” administrativnim granicama, jer bi tada većina Srba, zahvaljujući greškama prilikom njenog obnavljanja, ostala van matične srpske države, na milost i nemilost Hrvata i Muslimana, čija rešenja nacionalnog pitanja su u osnovi antisrpska i predstavljaju remetilački faktor za rešenje srpskog nacionalnog pitanja. Po sistemu odraza i ogledala i druge nacije, pogotovo Hrvati i Muslimani proglasili su Srbe s pravom remetilačkim činiocem rešenja svog nacionalnog pitanja, ponudivši za Srbe jedno radikalno rešenje srpskog pitanja.¹⁰

Za razliku od drugih naroda koji su smatrali da pravo na samoopredeljenje pripada republici i njenoj većinskoj naciji, Srbi su to pravo negirali republikama, verujući da ono pripada samo narodu kao naciji. U prilog takvog

⁸ D. Pavlović, Srpska nacionalna politika od 1986. do 1991. godine, Sociologija, Vol. XL, № 3/1998, str. 377. Još 2. X 1989. Borislav Jović, nakon usvajanja slovenačkih amandmana na Ustav Slovenije (septembar) 1989. savetovao je Milana Pančevskog (predsednik Predsedništva CK SKJ, da u pripremi vanrednog kongresa „radi kao da Slovenci ne postoje, sve da sprema i usvaja većinski, onako kako smo ubeđeni da je pametno, a oni neka se postave kako hoće. Neka prihvate ili neka ostave. Isto ćemo tako uraditi i s Ustavom. Načinićemo Ustav koji odgovara Jugoslaviji, a oni neka odaberu da budu u Jugoslaviji, ili da izađu. Dosta su nam kreirali i Ustav i „kapu”, pa evo dokle smo došli”. B. Jović, *Poslednji dani SFRJ*, Izdanje autora, Beograd, 1996, str. 60.

⁹ J. Rašković (predsednik SDS Krajine) na osnivačkoj skupštini Mesnog odbora ove stranke u Drvaru 4. VII 1990. *Politika*, 5. VII 1990, str. 9. Rašković je još naglasio da su Srbi „častan narod”, da nikada nisu „prospicali mržnju, mržnja se upućivala prema nama”, da su uvek vodili „oslobodilačke ratove za druge i prokletstvom historije ti su ratovi proglašavani okupatorskim. To se i danas događa.” Povici: „Neće više”. Većina učesnika u diskusiji „poručila je Franji Tuđmanu i njemu sličnima da mogu da idu iz Jugoslavije kad to žele ali bez srpskog naroda”.

¹⁰ O uzrocima sukoba Srba i Hrvata u oblikovanju identiteta Srba krajišnika vidi: N. Sekulić, Neki društveni aspekti oblikovanja etničkog identiteta Srba krajišnika na hrvatskoj granici od 16. do 18. veka, Sociologija, Vol. XLI, № 4/1999; M. Radeka, Gornja Krajina i Karlovačko vladičanstvo, Savez udruženja pravoslavnih sveštenika SR Hrvatske, Zagreb, 1975.; D. Rokсандić, *Vojna Hrvatska I, II*, Školska knjiga, Zagreb, 1988.

opredeljenja navodi se kao ključni argument da i pored faktičkih mogućnosti kojima raspolažu federalne jedinice, status jugoslovenskih republika, uzet u celini ne prelazi granice kvazidržavnosti, uopšte svojstvene federalnim jedinicama. Stoga se one „nipošto ne mogu smatrati pravim državama” iz najmanje tri razloga. Prvo, republike i pored velike samostalnosti kojom raspolažu u okvirima federacije nisu suverene (to svojstvo im ni sam Ustav iz 1974. ne pridaje) u smislu raspolaganja najvišom, neograničenom i nedeljivom vlašću, već su samo delovi jedinstvene jugoslovenske države, koja jedino ima međunarodno priznanje. Drugo, republike ne raspolažu spoljašnjom suverenosti, nisu (osim sasvim marginalno) međunarodni subjekti, niti imaju međunarodno priznate granice. Treće, „republike nemaju pravo na oцепljenje. Ni pravo naroda na samoopredeljenje nije ustavom i zakonima regulisano, ali i da jeste ono bi značilo mogućnost da narod u pitanju odlučuje o teritoriji na kojoj predstavlja većinu, a nikako pravo republike da raspolaže teritorijom koja se nalazi u okviru njenih granica”.¹¹

Ovakav kvazidržavni položaj republika, ustanovljen Ustavom iz 1974. smatran je i od strane naučnih autoriteta Srbije koji je zdušno prihvatila politička elita, osnovnim razlogom nefunkcionisanja federacije i glavnim uzrokom njenog raspadanja, pošto su tvorci takvog položaja poticali iz dve republike, koje su Jugoslaviju „prihvatale kao nužno zlo” (mada je ustav donesen konsenzusom svih republika i pokrajina), „tranzitnu stanicu” na svom putu u nezavisnost (Slovenija) ili pogodan zaklon „od kažnjavanja zbog genocida učinjenog u toku Drugog svetskog rata” (Hrvatska). Prema toj argumentaciji zajednička država predstavljala je jedinstven primer u svetu zemlje u čije je temelje svesno ugrađen mehanizam njenog razaranja koji je vodio direktno u sunovrat, sprečavajući bilo kakvu popravku na njoj, kako bi se ona u pogodnom momentu srušila. Te okolnosti (spoljne i unutrašnje) su nastupile i Slovenija i Hrvatska, na neustavan način čine sve da se Jugoslavija raspadne, proglašavajući svoju suverenost i nezavisnost. One u tom i uspevaju, čak i uz podršku Srbije. Jer, „kao što se odsecanjem kancerogenog tkiva bolesniku može spasiti život, tako i Jugoslavija, a pre svega srpski narod koji ju je, na svu nesreću i stvorio, treba da da saglasnost da se Slovenci i Hrvati oцepe, na teritorijama na kojima predstavljaju većinu, izdvoje iz Jugoslavije. Bez njih, ona bi imala mnogo bolje uslove da ostvari istinsku koheziju svojih delova i obezbedi uslove da postane savremena, snažna i demokratska državna zajednica”.¹² To shvatanje olako je postalo preovladajuće uverenje, kao legitiman

¹¹ M. Jovičić, *Državnost federalnih jedinica*, Naučna knjiga, Beograd, 1992, str. 98-99.

¹² Isto, str. 99. Borislav Jović svedoči da se u početku išlo na izbacivanje samo Slovenije, ali se strahovalo da im se ne priključi Hrvatska. Stoga je nastojano da se pristupi izradi novog Ustava SFRJ što pre, a onda Sloveniji ostaviti da odluči „Za Jugoslaviju ili van”. Zato treba „stva-

interes i pravo srpskog naroda. Zanemarujući isto takva prava drugih naroda, gajeno je očekivanje o brznoj, nesumljivoj i lakoj pobjedi srpskih rešenja u jugoslovenskom sukobu, u svim vidovima njegovog ispoljavanja: ekonomskom, političkom, diplomatskom i oružanom. Na osnovu toga vukli su se potezi koji su vodili u sve dublje i žešće sukobe u kojima su *Srbi bili jedna, a svi drugi uključiv i međunarodnu zajednicu druga strana*.

Na drugoj strani zahtevi Slovenije i Hrvatske za sticanje suverenosti i samostalnosti nacionalne državnosti nisu počivali na apstraktnim načelima i istorijskim pravima, već im je podloga bila u Ustavu Jugoslavije (naročito Ustava iz 1974.) koji je polazio od „prava svakog naroda na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje, na osnovu svoje slobodno izražene volje...”, definišući saveznu državu kao „državnu zajednicu dobrovoljno ujedinjenih naroda i njihovih socijalističkih republika kao socijalističkih autonomnih pokrajina Vojvodine i Kosova koje su u sastavu Socijalističke republike Srbije...”, i republiku kao državu zasnovanu na suverenosti naroda, čije teritorije predstavljaju sastavne delove jedinstvene teritorije zemlje. *Njene granice ne mogu se menjati bez saglasnosti svih republika i pokrajina, dok se granice republika ne mogu menjati bez pristanka republike, a kad je reč o pokrajini bez pristanka pokrajine. Republičke granice se mogu menjati „samo na osnovu njihovog sporazuma”.* Isto važi i za pokrajine.¹³

Različitost pristupa pravu na samoopredeljenje, u čijem je središtu bio sukob oko teritorijalnih granica, nije samo prosto nastavak starih nacionalnih sukoba, niti je specifičan samo za Jugoslaviju, već proističe iz postojanja mnogih i međusobno suprotstavljenih pojmova o naciji „shvaćenoj kao polaganje prava na teritoriju”.¹⁴ Otuda je koncepcijom o nacionalnom samoopredeljenju ako je država trebalo da se raspadne bez nasilja, moralo se utvrditi na osnovu čega se ostvaruje pravo na teritoriju? Suzan Vudvord naglašava da na Balkanu postoje najmanje četiri koncepcije nacije shvaćene kao pravo na teritoriju, koje počivaju na načelima: istorijske izvornosti (istorijsko pravo), demokratsko, helsinško i realističko pravo. Prema istorijskom načelu nacija ima pravo da upravlja određenom teritorijom na osnovu povezanosti zajedničkim identitetom, sa prethodnom istorijskom državom na toj zemlji. Demokratsko načelo daje pravo svim onim koji žive na određenoj teritoriji da svenarodnim referendumom biraju svoju državu u kojoj će živeti, dok se helsinškim načelom, koje je i načelo Ujedinjenih nacija prihvata da su postojeće

rati atmosferu kod drugih republika. Pribojavamo se Hrvatske – da ne ispadne iz društva i da sve ne poremeti. Valjda su Hrvati svesni da bi takav pokušaj izazvao nerešive probleme za njih same a možda i oružane sukobe”. B. Jović, nav. delo, str. 125 (21. III 1990.).

¹³ Vidi: Osnovna načela I, čl. 1., 2., 3., 4., 5. *Ustava SFRJ*, Prosveta, Beograd, 1974.

¹⁴ S. Vudvord, *Balkanska tragedije*, Filip Višnjić, Beograd, 1997, str. 210.

međunarodno priznate granice „nepovredive” i da one definišu države. Realističkim načelom prihvata se svršen čin uspostavljanjem kontrole vojnom silom, mada se time ne uspostavlja uvek i legitimna vlast. Njime je uspostavljena većina nacionalnih država u Evropi, ali ono ne mora da znači spoljna osvajanja. Pobijajući optužbe o spoljnim osvajanjima lideri Srba u Bosni i Hercegovini, modifikovali su na neki način i peto načelo, koristeći istorijsku izvornost, primenjujući modernu verziju feudalnog načela, posedovanja zemljišta, ističući nacionalnu suverenost na 64% bosanske teritorije, kojima raspolažu Srbi na osnovu upisanih nepokretnosti u zemljišne knjige.

Problem nastaje u tome što ne postoji saglasnost u pogledu prioriteta ovih načela. U različitim teritorijalnim sporovima, sukobljene strane su se pozivale na različita načela. Istorijskih prava držala se Hrvatska, verovatno na osnovu ucrtanih republičkih „avnojevskih” granica, mada to načelo nije moglo rešiti njihov spor sa Srbima u Krajini, niti sa Muslimanima u Bosni i Hercegovini, gde su obe strane svoje pretenzije zasnivale na istorijskim pravima. I Srbi u Hrvatskoj u izvesnom smislu pozivali su se na istorijsko pravo, ističući svoju povezanost sa Vojnom Krajinom, i njen uticaj na formiranje identiteta Srba krajišnika, pa otuda, ukoliko bi bilo njihovo samoodređenje, ona nikada ne bi bila ni ukinuta. Istorijsko pravo nije moglo razrešiti spor Srba i Albanaca na Kosovu, na koje su se pozivale obe strane, kao ni kasnije spor između Makedonije i Grčke u pogledu korišćenja imena Makedonija. Srbi su se najčešće pozivali na demokratsko načelo ističući da je „srpsko pitanje demokratsko pitanje” na osnovu koga su se Srbi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini odlučili da ostanu u okvirima jedinstvene države koja uključuje i Srbiju, mada su na osnovu istorijskog prava negirali demokračičnost drugih nacionalnih pitanja, tražeći „ispravku granica” u slučaju raspada Jugoslavije. Ako se zaista htelo ići na demokratsko razrešenje sukoba, onda bi dobronameran znak bio isto tako da se i ostalim narodima prizna isto toliko prava koliko su Srbi zahtevali za sebe, proglašavajući suverenost nad celom teritorijom Srbije i ponašajući se suvereno, oni su hteli, nastavljajući istim pravcem da se srpski narod oseća suverenim na celoj teritoriji Jugoslavije, pravdajući to činjenicom da republike u slučaju raspada ne mogu raspolagati neospornom nacionalnom vlašću nad čitavom svojom teritorijom ako u njihovim delovima živi srpski narod, odnosno delovi srpskog naroda, koji na osnovu samoodređenja ima pravo da ozakoni svoju suverenost u okviru jedinstvene države, ili u krajnjoj nuždi stvaranjem države srpskog naroda u tim novostvorenim državama svim sredstvima, pa i upotrebom faktičkog načela. Na taj način ostvarila bi se pretpostavka za ostvarivanje prava na samoopredeljenje srpskog naroda u celini u formi ujedinjenja srpskih zemalja. Takve aspiracije su obično bivale formulisane kao zahtevi za demokratizacijom i recentralizacijom, nakon čega je na scenu stupilo odvajanje novoformiranih nacionalnih

država. Ali etnički i nacionalni sukobi ostali su još daleko od konačnog razrešenja, potvrđujući preuranjenim verovanjima da su „secesije i prepravljane teritorijalnih granica kroz osvajanja ili deobe fenomen prošlog doba”.¹⁵

Podjele i secesije u Jugoslaviji duž etničkih granica predstavljale su vrlo popularne i široko prihvaćene strategije „rešavanja” problema višenacionalne države, iako takvi poduhvati ipak nisu uvek izvodljivi, osobito tamo gde ne postoje kompaktne teritorije, jasne međuetničke granice, već preovlađuje nacionalno heterogeni mozaik, kakav je predstavljala Jugoslavija. Ona se svojim političko - institucionalnim uređenjem sa nacionalnim grupama kao ključnim akterima i njihovim uravnoteženim predstavljanjem u jugoslovenskim institucijama radi akomodacije nacionalnih razlika, posle Ustava iz 1974. približila konsocijativnom sistemu, tako što je postignut odgovarajući nacionalni konsenzus o „konsocijativnom” aranžmanu rešavanja nacionalnih sukoba, kako bi se sprečila njihova eksplozija, koja je ozbiljno zapretila početkom 70-tih godina. Nepovoljnost ovog aranžmana bila je utoliko veća, mada je doprineo u početku smanjivanju destabilizujućih efekata etničkih rasepa, što je postignut u nedemokratskim uslovima. Suštinske karakteristike konsocijativne demokratije ogledaju se: u vladavini koju „čini velika koalicija političkih lidera svih značajnih segmenata pluralnog društva”, saglasnost u donošenju odluka, uzajamni veto i veto manjine, odbacivanjem većinskog pravila, segmenti pluralnog društva u organima odlučivanja predstavljeni su uglavnom srazmerno, i ta proporcionalnost može se proteći do imenovanja činovnika u administraciji. Svaki segment uživa visok stepen autonomije u oblastima koje su u isključivoj njegovoj nadležnosti.¹⁶

Međutim, ta velika nezavisnost pojedinih grupa od centra, čak i u federalnom uređenju, smanjuje motivaciju za život i ostanak u zajedničkoj državi,¹⁷ pogotovo u uslovima nezadovoljstva njenim unutrašnjim aranžmanom. To nezadovoljstvo naročito je iskazivala Srbija kao najveća republika, postavlajući pitanje dalje sudbine srpskog naroda u formi državnog pitanja. Polazeći od tog da je „čitava državna građevina Jugoslavije počivala na državnosti Srbije” (S. Avramov), srpska intelektualna i politička elita smatrala je aran-

¹⁵ J. McGarry, B. O’leary, Introduction: The macro – political regulation of ethnic conflict, in: J. McGarry, O’leary (eds), *The Politics of Ethnic Regulation*, Routledge, London and New York, 1993, str. 1.

¹⁶ A. Lijphart, *Democracy in Plural Societies*, Yale University Press, New Haven, 1977, str. 25-44. Austrija, Belgija, Holandija i Švajcarska predstavljaju najuspešnije primere ovih sistema. Međutim, postoji i vrlo neuspešni, kao u Libanu, gde je taj sistem srušen, nakon čega je došlo do svirepog i krvavog rata, slično se dogodilo i na Kipru koji je završio u građanskom ratu.

¹⁷ Vidi: W. Connor, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton University Press, Princeton, 1994.

žman konsocijacionalizma nametom Srbiji i srpskom narodu, koga se po svaku cenu treba osloboditi. Stoga su se zalagali energično za reformu zajedničke države, ukidanjem konsenzusa u odlučivanju i uvođenju većinskog principa u federaciji („jedan čovek jedan glas”). Drugi narodi su to posmatrali kao obnovu srbizacije Jugoslavije, što je izazvalo otpor i bilo povod jačanja težnji svih drugih naroda ka samostalnosti i želji da se otarase centra, dezintegracijom države, kako bi se ponovo integrisala na novim osnovama. To je objašnjavano potrebom da je „kompletni suverenitet svih naroda koji žive u Jugoslaviji *conditio sine quo non* budućeg postojanja Jugoslavije kao moderne multinacionalne države”.¹⁸

Kada nacionalne elite svojim autizmom nisu uspele da nametnu svoje nacionalno–programske koncepte Jugoslaviji, one su krenule putem separatizma, uobličavajući pravnim aktima bitne atribute suverenosti (Jus belli – pravo odlučivanja o ratu i miru, Jus legations – pravo predstavljanja prema trećim zemljama, Jus tractatum – pravo zaključivanja međunarodnih ugovora), kojima nisu raspolagale i bez kojih nema države, niti njene samostalnosti i nezavisnosti. Potvrdu takvih opredeljenja intenzivnom propagandom, raspljivanjem nacionalnih strasti, manipulacijom, podsticanjem nasilja i sukoba, potražile su na referendumu (plebiscitu) kao demokratskom obliku izjašnjavanja stanovništva o budućem obliku vladavine zasebne državne zajednice. No i pored svoje demokratičnosti o referendumu se ne može ništa drugo reći, osim tog da je izvesna populacija izložena najraznovrsnijoj propagandi, pritiscima i podsticajima „glasala datog dana na jedan a ne na drugi način”. Ukoliko se takav rezultat prihvati „jednom za svagda”, onda on ništa nije manje arbitran, od onog kojim se došlo „osvajanjem i pogađanjem”. Zato referendumi nisu više „pouzdaniji, pravičniji ni manje podložni kritici od tradicionalnih metoda kojima se određuju granice i koji se zasnivaju na ravnoteži snaga i kompromisu međusobno suprotstavljenih interesa”.¹⁹

Suprotstavljenost interesa i odsustvo kompromisa u Jugoslaviji ogledalo se u različitom poimanju karaktera samog referenduma, što je proizlazilo iz različitih koncepcija realizacije samoodređenja naroda u razrešenju jugos-

¹⁸ D. Necak, The Yugoslav Question: Past and Future, in: U. Raanan, M. Mesner, K. Arnes, K. Martin (eds): *State and Nation in Multi-Ethnic Societies: The Breakup of Multinational States*, Manchester University Press, Manchester, 1991, str. 134. U Srbiji je osporavana suverenost republika, pa je kad se vrhunac jugoslovenske krize približavao kulminaciji, Milošević jasno istakao „... ne smatram da su jugoslovenske republike suverene – suverena je samo Jugoslavija. A republike su ravnopravne u Jugoslaviji”. Konferencija za štampu predsednika šest jugoslovenskih republika, Ohrid, 18. IV 1991, *Politika*, 19. IV 1991, str. 3. „Ovaj odgovor pokazuje koje su osnovne razlike između nas: s obzirom da se sporimo o našoj republici”. Kiro Gligorov, Isto.

¹⁹ E. Keduri, op. cit. str. 132.

lovenske krize. Sa izuzetkom Srbije, sve ostale republike bile su saglasne o izjašnjavanju stanovništva kao građana u okviru republika,²⁰ a ne naroda kao celine bez obzira na republičke granice, zašto se zalagala Srbija, uverena da ukoliko bi se sprovedo izjašnjavanje građana a ne naroda, srpski narod bi postao „definitivno razbijen”, postajući manjina u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, pa bi prihvatanje sprovođenja i aminovanja takvog čina bila izdaja srpskog naroda. „Mi takav referendum”, kaže Kosta Čavoški, „koji će zapečatiti sudbinu srpskog naroda jednostavno ne priznajemo. Tražimo, međutim, da ukoliko se želi plebiscit, onda se unapred moraju otkloniti aspiracije na srpske teritorije, a granice tih teritorija ne mogu zadržati prema popisu iz 1981. već prema onom iz 1931. godine, jer će se u suprotnom genocid Srba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u Drugom svetskom ratu naći direktno u funkciji otimanja srpskih teritorija”.²¹

Otuda se čvrsto stalo na gledište da „svaki jugoslovenski narod u celini, ne u delovima po republikama ima pravo na samoopredeljenje, što znači i pravo da se izjasni”. Ali, „pravo na samoopredeljenje ne može, dakle biti rezervisano samo za većinski narod u nacionalno mešovitoj republici. Kad bi tako bilo, onda bi se iza kulisa građanske demokratije povredili interesi onih jugoslovenskih naroda koji čine manji broj na delu jugoslovenske teritorije u okviru granica pojedinih republika”, jer „granice između republika nikada nisu bile državne (...) da su one u prošlosti povučene proizvoljno i bez objektivnih kriterijuma, ne uvažavajući ni etnički sastav stanovništva, ni posledice genocida koji je pretrpeo srpski narod, kao ni norme međunarodnog prava”.²²

Pitanje granica otvorio je Memorandum SANU (1986.) postavkom da je AVNOJ omogućio „razbijanje” Srba, stoga je zahtevan jedinstven nacionalni program Srba nezavisno od republičko-pokrajinskih granica i pružanje prava svim narodima da se izjasne o svojim namerama prema Jugoslaviji. „Ujedinjenjem Srbije” svođenjem pokrajina na „razumnu meru”, pitanje granica još je više zaoštreno prema svim republikama sa kojima se Srbija graničila. To je objašnjavano samim pravom na samoopredeljenje naroda, tako da se iz Jugoslavije mogu samo „otcepiti narodi, a ne republičke teritorije”. Otuda, međurepubličke granice važe samo za „određenu koncepciju Jugoslavije kao zajedničke države svih jugoslovenskih naroda”,²³ koncepciju federacije.

²⁰ Momir Bulatović je na sastanku predsednika republika na Cetinju 29. IV 1991. predložio da se referendum održi istog dana u svim republikama, u isto vreme, s istim pitanjem, o kojima bi građani trebalo da se izjasne o mogućim rešenjima i njihovim posledicama. Saopštenje sa sastanka šestorice predsednika na Cetinju. *Politika*, 30. IV, 1-2. V 1991, str. 1.

²¹ *Politika*, 20. IV 1991, str. 19.

²² S. Milošević, Govor u Narodnoj skupštini Srbije (30. V 1991.) *Politika*, 31. V 1991, str. 2.

²³ R. Marković, Šta su unutrašnje granice (intervju). *Politika*, 29. IX 1991, str. 7.

Međutim, ukoliko pak federativnu Jugoslaviju, zbog težnji za njeno razbijanje, ne bude bilo moguće sačuvati, „Srbiji ne preostaje ništa drugo nego da se okrene sebi i da svoja pitanja rešava u okvirima sa kojima je ušla u stvaranje Jugoslavije”.²⁴ Srpska politička elita opredelila se za ovakvu opciju, izazivajući „buru svađe” sa Hrvatima, Muslimanima, Makedoncima pa čak i s Crnogorcima, bez pažljivog odmeravanja dalekosežnih implikacija i posledica takvog čina, kao jednu od varijacija starog problema, ali ne i njihovo pučko ponavljanje, javnim oživljavanjem pitanja koja su razdirala i destabilizovala prvu Jugoslaviju između dva svetska rata. Novina se ogledala u potpunoj odlučnosti, političkoj zrelosti i samopouzdanju osobito Slovenaca, Muslimana, Albanaca i Makedonaca i njihove spremnosti da se bore za sopstvenu samostalnu državu, nalazeći pre svega za tu borbu snage u sebi. Tako su se u duhu svog nacionalnog programa novouspostavljeni režimi u Sloveniji i Hrvatskoj već u proleće 1990. nastojali da što pre napuste Jugoslaviju i proglašaju samostalne države. Na drugoj strani „velikosrpski projekt je već završavao pripreme za rat”.²⁵

Neuspevši da Jugoslaviju prekomponuje kao „transformisanu” Srbiju („Srboslaviju”) i procenivši da je proces raspadanja Jugoslavije, slično kao i komunističke partije nezaustavljiv, rukovodstvo Srbije se odreklo Jugoslavije. Spremajuci se da živi i bez nje u „eventualnom raspadu zemlje” računalo se na „jedinstvo sa Crnom Gorom”. Makedoniju nije htelo da moli. „Ako ona zamoli, moraće da se izvini za grehove prema žrtvama iz Prvog svetskog rata (koje smatra okupatorima). Naš cilj je da izbegnemo krvoproliće, da uspostavimo granicu unutar koje se neće ratovati. Van te granice rat se neće moći izbeći, jer Bosna i Hercegovina neće moći da opstane kao država, a bitka oko teritorije bez krvi teško je zamisliva. Srbija neće pristati na konfederaciju”. Jedini način da se ona prihvati (ali je neostvariv) „bio bi ugovorna garancija prava srpskom narodu u drugim jugo–državicama. Pošto bi to bilo i provokativno traženje i neostvarivo, jer bi srpski narod na kraju bio izigran čak i kad

²⁴ R. Marković (na zasedanju svih veća Skupštine Srbije 22. III 1990. povodom razmatranja predloga Predsedništva SFRJ za izradu novog Ustava Jugoslavije). Za ovakav stav „doživeo je aplauz – jedini u toku izlaganja”. B. Jović, nav. delo, str. 127.

²⁵ D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999, str. 778. Vodeći srpski opozicioni lideri svoje pripreme za ostvarivanje tog istog programa su već priveli kraju 14. IX 1989. Vuk Drašković je na skupu Udruženja književnika Srbije zatražio da se oformi „srpska krajina”. Kultnu školu u Francuskoj 7. već su bili prošli najistaknutiji srpski nacionalistički lideri: Jovan Rašković, Dobrica Ćosić, Vuk Drašković, Vojislav Šešelj, Radovan Karadžić. Naročito je bio aktivan Dobrica Ćosić, davajući „pismene” lekcije i uputstva budućim vođama (pa i samom Miloševiću i Joviću). Pripreme su bile toliko odmakle, da su vodeći intelektualci SANU i Udruženja književnika Srbije nametali tempo Miloševiću. B. Mamula, *Slučaj Jugoslavija*, CID, Podgorica, 2000, str. 293.

bi na sve to pristali, realno Srbija nema nikakvog razloga da prihvati konfederaciju. To nam ne može niko nametnuti”.²⁶

Inače, srpsko vodstvo je „procenilo” da će se Jugoslavija raspasti (verovatno) „već vidljivom tehnologijom”, time što će republike, počev od Slovenije „jedna po jedna” doneti nove ustave, koji će biti u sukobu s važećim ustavom SFRJ, a o „novom ustavu Jugoslavije neće se postići saglasnost”, i na taj način „Jugoslavija će nestati”, nakon čega će se „postaviti pitanje konfederacije do koje neće doći, nego će nastati sukobi usled neslaganja srpskog naroda u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini sa takvom nacionalnom pozicijom (odvajanja od matice i pretvaranja u nacionalnu manjinu)”. Polazeći od „tehnologije” ovog scenarija „Srbija je odlučila da odmah pristupi izradi novog ustava koji će biti sposoban da „pokrije” novu samostalnu srpsku državu”.²⁷

Ostvarenje takve države moguće je realizacijom ideje o „izbacivanju” Slovenije i „odsecanjem” Hrvatske od Jugoslavije. Slobodan Milošević je o tome dao dve ideje: „prvo da se „odsecanje” Hrvatske izvrši tako što će ličko–banijske i kordunaške opštine, koje su stvorile zajednicu, ostati sa naše strane, s tim da se tu kasnije narod referendumom izjasni da li hoće da ostane ili izađe, i drugo, da se članovi Predsedništva SFRJ iz Slovenije i Hrvatske isključe iz glasanja o odluci, jer oni ne predstavljaju onaj deo Jugoslavije koji tu odluku donosi. Ako Bosanac bude za, onda imamo dvotrećinsku većinu”. Milošević je zahtevao da takvu odluku Predsedništvo donese „najkasnije za nedelju dana”, ako se želi spasiti država. „Bez Hrvatske i Slovenije Jugoslavija će imati oko 17 miliona stanovnika, a to je za evropske prilike dovoljno”.²⁸

²⁶ B. Jović (Sastanak „koordinacije” u SR Srbiji 26. III 1990), nav. delo, str. 131.

²⁷ Isto, str. 131, 132. „Ipak”, piše Jović, „Jugoslavija se ne može spasavati na bazi postojećeg ustava. On je mrtav”. Isto, str. 136. Potvrdu za donošenje novog ustava Srbija je potražila na referendumu 1. i 2. VII 1990. Da li pre Ustav ili izbori, i ubedljivom većinom je odlučeno da se donese prvo Ustav, a potom organizuju višestranački izbori. Njegov nacrt pojavio se u javnosti već 11. jula. U čl. 1 SR Srbija je definisana kao „demokratska država srpskog naroda i delova drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive, zasnovana na vladavini prava i socijalne pravde”. Nacrt Ustava SR Srbije, *Politika*, 11. VII 1990, str. 17-19.

²⁸ B. Jović, nav. delo, str. 161. (28. jun 1990.) Ni srpska opozicija nije ponudila neki alternativni program. Srpski pokret obnove kao najjača opoziciona stranka u svom programu je predviđala: „Od današnje Jugoslavije ne mogu se ocepiti ili na štetu srpskog naroda konfederalizovati teritorije koje su 1. decembra 1918. na dan stvaranja Jugoslavije bile u sastavu Kraljevine Srbije, kao ni krajevi u kojima su Srbi, pre ustaškog genocida, bili u većini – te teritorije su neotuđiva, istorijska i etnička svojina srpskog naroda”. Iz programa SPO, navedeno prema: D. Radulović, N. Spajić, *U potrazi za demokratijom*, Dosije, Beograd, 1991, str. 187. U Crnoj Gori hteli su „isključivo federaciju”, smatrajući da konfederacija nosi „neminovnost nacionalnih sukoba i građanskog rata” i ističući da su „dovoljno svesni da Jugoslavija može i bez jed-

Da bi se ovaj dogovor ostvario, prema mišljenju Borislava Jovića, potrebno je: 1. „čvrsto „uhvatiti na delu” šta smeraju” drugi, sistematizacijom njihovih zvaničnih izjava; 2. „dokumentovano srediti njihove ustavne odluke i postupke”; 3. „javno ih upozoriti i stvoriti u narodu klimu za odluku”; 4. „obrađivati” članove Predsedništva SFRJ; 5. „obrađivati” rukovodstva republika, koja će se izjasniti za; 6. „spremiti (samu) odluku”; 7. „locirati vojsku”; 8. „sagledati sve propratne probleme: ekonomske, finansijske, međunarodne i dr.”.

Taj nemali posao nije moguće obaviti za nedelju dana, već on mora da „sazri” i da se „ubere” (B. Jović).

Sve to pokazuje, da je proces raspada Jugoslavije dobijao na ubrzanju, razgradnjom poslednjih ostataka federacije snažnim porastom napetosti, daleko od dogovora o budućnosti Jugoslavije, pošto su se glavni akteri pripremali da ostvare svoju nezavisnost ne samo određenim deklaracijama o suverenosti, referendumima o nezavisnosti, nego i silom. Već početkom jula (drugi) 1990. Skupština Slovenije donela je „Deklaraciju o suverenosti države Republike Slovenije”, kojom je proglašena suverenost Slovenije, utvrđivanjem načela primarnosti Ustava i zakona Slovenije, tako da Savezni Ustav, zakoni i drugi propisi važe na teritoriji Slovenije, ukoliko nisu u suprotnosti sa Ustavom i zakonima Slovenije, a koji će se savezni zakoni primenjivati, nakon donošenja Deklaracije, odlučuje sama Skupština Slovenije.²⁹ Ovakva „volja slovenačkog naroda ne bi trebalo da sprečava druge narode u Jugoslaviji, već treba da traže rešenje za sebe koje im je najprihvatljivije”. A da će buduća Slovenija, jednodomna ili dvodomna parlamentarna republika biti „potpuno samostalna država slovenačkog naroda u kojoj će se garantovati ravnopravnost italijanske i mađarske manjine”.³⁰

Istovremeno (2. VII) delegati albanske narodnosti Skupštine Kosova (114 od 123) izglasali su Ustavnu deklaraciju kojom se Kosovo proglašava republikom u okviru Jugoslavije. To je izazvalo zaoštavanje nacionalnih sukoba na Kosovu, a Skupština Srbije (5. VII) donela je Zakon o prestanku rada Skupštine i Izvršnog veća SAP Kosova, koji su raspušteni, a njihova prava i

ne Slovenije, a da Crna Gora ne može bez federacije”. M. Bulatović, *Politika*, 13. VII 1990, str. 11.

²⁹ Vidi: Deklaracija o suverenosti države Republike Slovenije, *Uredni list Republike Slovenije*, br. 26/1990. Deklaracijom je predviđeno da Slovenija donese novi Ustav u roku od jedne godine, dok je Skupština svojim zaključkom obavezala Izvršno veće (Vladu) da do početka septembra 1990. pripremi Predlog ustavnog zakona, kojim će se utvrditi koji savezni zakoni na osnovu deklaracije ne važe više u Sloveniji.

³⁰ M. Kučan, *Politika*, 19. VII 1990, str. 1. Kučan je istakao da su Predsedništva Slovenije i Hrvatske dala inicijativu za zajedničko uređivanje odnosa, međusobno i s drugim republikama, zalažući se za sada za konfederaciju.

dužnosti preuzela je Skupština i Vlada Srbije, do konstituisanja nove Skupštine i Izvršnog veća Kosova. Pored toga, doneta je odluka o preduzimanju privremenih mera društvene zaštite u masovnim medijima (list „Rilindija” i „Zeri erinis” kao i celom preduzeću „Rilindija”, RTV Priština, Predajnici i veze) s obrazloženjem da „emituju neproverene, lažne i alarmantne informacije i vređa Albance koji su se opredelili za zajedništvo, za Srbiju, za Jugoslaviju, doprinosi homogenizaciji Albanaca na nacionalističkoj i separatističkoj osnovi i koristi i Radio i Televiziju da potpuno odvoji Albance od Srba, Crnogoraca, Muslimana, Roma i drugih koji žive na Kosovu”.³¹

Maksimalističkim zahtevima albanska strana zahtevala je da Kosovo dobije status republike koje podrazumeva pravo na otcpljenje, pa su albanski poslanici deklaracijom i formalno proglasili otcpljenje Kosova od Srbije, što je službena srpska politika odbacila, ukidajući raniji status političke autonomije Kosova i Vojvodine. Stoga su Albanci u sprovođenju svojih ciljeva, u početku se koristeći mernim i nenasilnim sredstvima, gradili paralelni sistem u svim oblastima, bojkotujući sve službene institucije i procese Srbije uključiv izbore, pa čak i popis stanovništva.

U tom kontekstu albanski poslanici raspuštene Skupštine Kosova na osnovu dotadašnjeg Ustava pokrajine, proglašavaju 7. septembra 1990. Ustav „Republike Kosovo” u Kačaniku, tzv. Kačanički ustav, koji samoproglashenu republiku definiše kao demokratsku državu „albanskog naroda i delova drugih naroda i nacionalnih manjina svojih državljana: Srba, Muslimana, Crnogoraca, Hrvata, Turaka, Roma i drugih koji žive na Kosovu” (čl. 1). U čl. 2. utvrđeno je: „Republika Kosovo kao država član je zajednice Jugoslavije”, dok se u čl. 3. ističe da „suverenitet Republike Kosova izvire iz naroda i pripada narodu”.³²

³¹ *Politika*, 6. VII 1990, str. 1. Privremene mere uvedene su i u rudnicima „Kišnica” i „Novo Bedo” (raspušteni su radnički saveti, disciplinske komisije, samoupravne radničke kontrole, programski i izdavački saveti, smenjeni direktori i imenovani privremeni organi). Razrešeni su dužnosti funkcioneri Skupštine Kosova i članovi njenog Izvršnog veća i funkcioneri koji su rukovodili pokrajinskim organima uprave. Kasnije će ove mere biti preduzete i u drugim organizacijama i institucijama širom Kosova. Postojao je i plan donesen 1989. o naseljavanju 100.000 Srba na Kosovo, ali je on propao zbog nedostatka sredstava, ali i zbog nedostatka Srba spremnih da se nastane na Kosovu. V. Goati (ed), *Elections to the Federal and Republican Parliaments of Yugoslavia 1990-1996: Analyses Documents and Data*, Ed Sigma, Berlin, 1998, str. 31.

³² Navedeno prema: P. Imami, *Srbi i Albanci kroz vekove*, Samizdat Free B92, Beograd, 2000, str. 344. Povodom donošenja ovog ustava u ime Predsedništva DEMOS-a, Jože Pučnik, uputio je Ibrahimu Rugovi i „čitavom stanovništvu Kosova” čestitku ističući „da je taj veliki čin svetoga trenutak u teškoj borbi albanskog življa na Kosovu i nova pobeda demokratije u tom delu Evrope... da i narod Kosova konačno postigne položaj koji zavređuje čovek u Evropi krajem 20. stoleća, da bi mogao da se posveti radu i stvaralaštvu”. *Politika*, 15. IX 1990, str. 7. Politi-

Na drugoj strani Srbija je pružala podršku parcelisanju Hrvatske (i Bosne i Hercegovine), opravdavajući i to „istorijskim interesima srpskog naroda” i „zastarelošću” regionalne podele Hrvatske, pa je SDS Krajine u svojim programskim ciljevima zahtevala novu administrativnu podelu „saoizacijom” Hrvatske. Takav zahtev je u početku smatran kod umerenih Srba u Hrvatskoj kao „proizvod srpskog nacionalizma iz uvoza (...). Autonomija se ovdje podmeće kao jabuka razdora, kao pokušaj otvaranja nove fronte destabilizacije Hrvatske i Jugoslavije”.³³

Umeren pristup rešavanju srpskog pitanja u Hrvatskoj polazio je od toga da „ne može biti sporno da je Hrvatska nacionalna država hrvatskog naroda i da ta elementarna činjenica treba biti na primjeren način iskazana u novom ustavu”. Dakle, Srbi u Hrvatskoj ne treba da dovode u pitanje Hrvatsku kao „nacionalnu državu hrvatskog naroda”, ali se ne odriču svojih prava „manjinskog nacionalnog kolektiviteta”, shodno evropskim i međunarodnim standardima, demokratskog, zakonskog regulisanja načina artikulacije svojih interesa u višestranačkom parlamentarnom sistemu, kao i svi drugi državljani Hrvatske, unapređuju njegovo funkcionisanje u opštem i posebnom interesu a da se pri tom ne „izdvajaju u politički *corpus separatum* nasuprot hrvatskom društvu i sociopolitičkom sistemu”. Ovo gledište se zalaže da „nedeljivi građanski suverenitet” u bilo kom rešenju bude „sastavni dio konstitucionalnog sistema Republike Hrvatske, a ne nešto izvan njega ili nasuprot njemu...”³⁴

Protagonisti ovih stajališta od strane nacionalističkih ekstremista (Srba), dobili su epitet „srpskih sluga Hrvatske servi kroatiae”, koji „dragovoljno i ponizno služe svoje gospodare, kaljajući tako, ne samo sebe, već i narod kom, na žalost, pripadaju. Njih je bilo i ima ih i biće ih uvijek, a na nama je da ih prepoznamo, izoliramo, kao neku tešku zaraznu bolest, da ih izvrgnemo ruglu”.³⁵

Jačanje srpskog ekstremnog nacionalizma pogodovalo je nacionalističkim izlivima nove hrvatske vlasti koja je požurivala osamostaljivanje od Jugoslavije, kroatizujući administraciju, javna preduzeća i policiju, verujući da

čke stranke i Udruženja Srba i Crnogoraca oštro su osudile donošenje „Ustava Republike Kosovo” kao krajnji izraz borbe za razbijanje Srbije i formiranje druge albanske države na Balkanu, objavom rata Srbiji. Upućena su pisma Predsedništvu SFRJ i Srbije, u kome se od Predsedništva SFRJ traži da hitno preispita stavove saveznih organa u vezi registracije Demokratskog saveza Kosova, a od Predsedništva Srbije odlučan stav prema savezним organima. Isto, str. 7. Na prvoj strani Politika je objavila Saopštenje Republičkog SUP-a Srbije o preduzetim merama protiv bivših poslanika pokrajinske skupštine radi krivičnog progona za dela protiv ustavnog poretka.

³³ B. Mikelić, Odricanje liderstva, *Danas*, Zagreb, 13. II 1990.

³⁴ D. Roksandić, Kakva politička prava, *Danas*, Zagreb, 30. X 1990.

³⁵ J. Bošković, *Srpske slugе Hrvatske – Servi kroatiae*, Naš dom L'age d'Homme, Beograd, 1997, str. 7.

je broj Srba u njima „nesrazmerno veliki”, da „nema ni povijesnih ni ikakvih drugih razloga za autonomiju u Hrvatskoj”, otuda nikakva autonomija Srba u Hrvatskoj ne dolazi u obzir, niti je zamišljena u pripremi donošenja novog ustava Hrvatske, kojim se Hrvatska ustanovljuje kao potpuno samostalna i nezavisna država, koja će imati svoju vojsku, svoju diplomatiju i ratifikovati međunarodne ugovore. Jugoslavija će biti konfederacija, o čemu bi nezavisne države sklopile međusobni konfederalni ugovor. Protiv onih koji ne prihvataju ovako zamišljen ustav, preduzeće se mere kojima će se „urazumiti” i „opametiti”.³⁶ To „opamećivanje” počivalo je na otvorenoj antisrpskoj politici, čistki na javnim funkcijama i mas medijima, menjanju državnih simbola, stalnom potvrđivanju hrvatskog suvereniteta na štetu drugih etničkih zajednica, naročito Srba koji su do tada isto kao Hrvati smatrani konstitutivnim narodom, a ne nacionalnom manjinom, što je unelo nemir među Srbe. Ustavnim amandmanima koje je Sabor Hrvatske usvojio 25. jula 1990. ukidao je službenu upotrebu ćirilice, osim u mestima gde su Srbi u većini, a crveno belu šahovnicu, grb stare hrvatske kraljevine, proglasio amblemom Hrvatske. Njeaga su Srbi doživljavali kao obeležje „Nezavisne države Hrvatske”, kao susret sa novim „kroatocentričnim režimom”, koji „nije ustaštvo”, ali „ima svoje igle koje su okrenute prema srpskom narodu i koje srpski narod u Hrvatskoj na poseban način ugrožavaju”. Stoga su zahtevali da se ukloni srbofobični princip kroatocentrične politike, „da se prizna srpskom narodu postojanje, i iznad svega da se odstupi od principa da je srpski narod remetilački faktor hrvatskog nacionalnog bića i hrvatske državnosti. Ovim amandmanima se potvrđuje da se ništa od toga nije dogodilo”, pa su Srbi prinuđeni da se „brane od udaraca na srpsko nacionalno biće”, tražeći modernu autonomiju „kakvih danas ima u Evropi”.³⁷ Radikalniji zahtevi polazili su od tog „da su za Srbe nastupile posebne prilike”, „istorijski trenuci opstanka srpskog naroda”, „otvorena konfrotacija srpskog naroda s jedne strane i hrvatskog naroda s druge strane”, da „Jugoslavije više nema”, da je „na izdisaju”, pa „onaj ko kroji državu u Hrvatskoj bez Srba, neka je kroji o svom trošku. A mi o svom”. Jer „nema države Hrvatske koja se može stvoriti mimo srpskog naroda. Srpski narod je spreman... da takvu državu ruši. Krenemo li u rušenje onda će se vidjeti koliko ima Srba u Hrvatskoj”. Predlagano je „ujedinjenje celokupnog srpskog naroda, posebno ujedinjenje na teritoriji Hrvatske”.³⁸

³⁶ V. Šeks (potpredsednik Sabora Hrvatske), *Politika*, 12. VII 1990, str. 13.

³⁷ J. Rašković, Izlaganje na skupu predstavnika 14 opština Hrvatske u kojima Srbi predstavljaju većinu, predstavnika SDS, srpskih kulturnih društava „Zora” i „Prosvjeta”, članova ekonomsko-pravnog savjeta novoformirane zajednice severnodalmatinskih i ličkih opština, posvećenu javnoj raspravi o amandmanima na Ustav SR Hrvatske. Knin, 6. VII 1990. *Politika*, 7. VII 1990, str.9.

³⁸ D. Zelenbaba (zastupnik SDS u Saboru Hrvatske), Izlaganje u raspravi o amandmanima... *Politika*, 7. VII 1990, str. 9. Jovan Opačić (zastupnik SDS u Saboru) protivio se uspostavljanju

U Srbiji je isticano da u Jugoslaviji, Srbi „ne mogu biti nacionalna manjina, ni na jednom delu njene teritorije”, već „samo narod i ništa manje”, naglašavajući da čim je Srbija počela dobijati ravnopravnost, „odmah je postavljeno pitanje Jugoslavije, što je znak koliko su u njene temelje bili ugrađeni principi kominternine i maksima: „Slaba Srbija jaka Jugoslavija”. Za takvu antisrpsku Jugoslaviju mi (Srbi) više nismo i ta faza razvoja Jugoslavije može se smatrati definitivnom i zauvek završenom”.³⁹ Otada se bez učešća srpskog naroda u Hrvatskoj ne može birati oblik jugoslovenskog zajedništva, naročito u situacijama legitimnog otepljenja, jer se „otepljuju narodi a ne države”. Zato srpski narod „daje sebi pravo da se na istorijskim teritorijama koje objedinjuju sadašnje granice Hrvatske, opredeljuje sa kime će živeti, u kojem će režimu živjeti i kako će se povezivati sa drugim narodima u Jugoslaviji. U federaciji kulturna autonomija, ćirilica, školski programi, štampa, srpska radio televizija i u uslovima konfederativnog uređenja Jugoslavije, srpski narod u Hrvatskoj ima pravo na političko-teritorijalnu autonomiju”. Dalje, „Srpski narod u Hrvatskoj... proglašava ništavnim za Srpski narod u Hrvatskoj sve ustavne i zakonske promjene koje negiraju njegov suverenitet kao naroda i umanjuju njegova autonomna prava”.⁴⁰

Donošenje Deklaracije o suverenosti i autonomiji srpskog naroda, Jovan Rašković je nazvao „pobunom i ustankom srpskog naroda ali bez oružja. Mi smo protiv oružanih ustanaka i znaćemo čuvati tvrdnu distancu prema takvom obliku otpora. Mi smo za svaki oblik protesta koji neće dirati u ljudsko tijelo”. Kao pristalica dijaloga Rašković je smatrao da „nama (Srbima u Hrvatskoj) ne treba ni mala ni velika Srbija. Mi smo za Srbiju i Srbe u Hrvat-

komisije za unapređenje međunacionalnih odnosa u Hrvatskoj, predlažući da se u Saboru uspostavi dvodomna struktura: dom naroda, koji bi institucionalno brinuo o ravnopravnosti naroda i narodnosti na području Hrvatske, i vijeće građana, koje bi izražavalo demokratsku suštinu Hrvatske, po načelu jedan građanin – jedan glas. Predložio je da se ne prihvati amandman o službenom jeziku Hrvatske i upotrebi ćirilice, kao napad na srpsko kulturno biće, dovodenjem srpskog naroda u neravnopravan položaj, građane drugog reda, pučanstvo. Isto.

³⁹ M. Unković (predsednik Skupštine Beograda, prilikom proslave 7. jula Dana ustanka u Srbiji), *Politika*, 8. VII 1990, str. 7.

⁴⁰ Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj (donetoj 25. VII 1990. u Srbu) čl. 1., 2., 5. *Politika*, 26. VII 1990, str. 7. Deklaracija je oduševljeno doneta na prvom Srpskom Saboru, aklamacijom. Sabor je izabrao Srpsko nacionalno Vijeće, kao izvršni organ Sabora (Vlada) od zastupnika Sabora Hrvatske, predstavnika opština u kojima žive Srbi, članovi GO SDS u sastavu: Jovan Rašković, Milan Babić, Dušan Zelenbaba, David Ristović, Vojislav Lukić, Ratko Ličina, Dušan Ergarac, Slavko Dokmanović, Veselin Matijašević, Radoslav Tanjga, Jovan Opačić, Simo Rajšić, Mile Dakić, Savo Bosanac. *Politika*, 26. VII 1990, str. 7. 31. VII 1990. održana je konstitutivna sednica SNV. Za predsednika je izabran Milan Babić, predsednik SO Knin. Doneta je odluka o raspisivanju referenduma na kome Srbi u Hrvatskoj treba da se izjasne o svojoj autonomiji. Referendum će se održati od 19. VIII – 2. IX 1990. *Politika*, 1. VIII 1990, str. 1.

skoj (...) Gospodin Tuđman se slaže sa kulturnom autonomijom Srba u Hrvatskoj". Srbi bi ostali na tome ako im budu garantovana ostala demokratska prava i suverenost srpskog nacionalnog bića. „Variranje prema političkoj autonomiji je samo prijetnja ustaškom razmišljanju. Ovaj srpski sabor stabilizuje Hrvatsku, a destabilizuje ustašku Hrvatsku..." Zalažući se za Hrvatsku kao državu građanskog suvereniteta on je obećavao da „Srpske države u Hrvatskoj" neće biti, isto tako kao ni albanske na Kosovu, upozoravajući, „nama ne treba oružje nego dostojanstvo. Nama trebaju pametni Srbi i vi ste pametan narod"⁴¹

Sam Rašković, kao narodni tribun, veliki manipulator masama, raspaljivao je strasti, paleći vatre, dovodeći raspoloženje Srba do usijanja, svojim pričama o masakrima ustaških legija. No uprkos razbuktavanju strahova, on je odbijao da Srbe povede u otvoreni sukob sa Zagrebom, verujući da oni treba da se tuku u političkoj areni za odbranu svojih prava u Hrvatskoj, mada je odbio ponudu da učestvuje u novoj Hrvatskoj vlasti, kao potpredsednik Republike ili Vlade,⁴² iako je verovao da se srpsko nacionalno pitanje u Hrvatskoj, a ne samo u Krajini, treba prvo razmatrati u Zagrebu, što se nije uklapalo u nacionalni projekt „skraćene Jugoslavije", i srpske narodne ideje, čija se tradicija ogleda u tome „da svi Srbi izvan Srbije moraju raditi za njezinu prevlast kao obični činovnici, koji nemaju čak nikakva prava sudjelovati u vođenju državne politike, osim posve se podrediti vođstvu službenog Beograda". „Ali, čim bi smatrao da je probitačno s Hrvatima zaključiti ikakav sporazum, Beograd je laka srca i ne krzmajući žrtvovao Srbe u Hrvatskoj, koji su tako u očima Hrvata postali crvenim kipom"⁴³

Slična argumentacija upotrebljavana je u Hrvatskoj, ne samo od nove nacionalističke vlasti, već i od predstavnika „preobraćenih" levičara. Oni su zahtev za autonomijom Srba videli kao ideju velikosrpske politike i izraz is-

⁴¹ J. Rašković, Govor na Srpskom Saboru u Srbu. *Politika*, 26. VII 1990, str. 7-8. Jovan Rašković je u svom razgovoru s Tuđmanom rekao za svoj narod da je „lud" a da je Slobodan Milošević komunista i kao dokaz naveo svoj razgovor s njim. „Ja sam njega pitao: Gospodine Miloševiću... da li vi vjerujete u socijalizam? On je rekao: Vjerujem u demokratski socijalizam. Ja sam njemu rekao: Hvala lijepo, mi se nikako nećemo naći za istim stolom niti ćemo pisati ikada iste deklaracije i rezolucije". J. Rašković, *Luda zemlja, Akvarijus*, Beograd, 1990, str. 309, 313, 318. Tuđman je omogućio da stenogram njihovog razgovora dospe do javnosti, što je Miloševiću pomoglo da ukloni Raškovića, čija politika nije odgovarala njegovim projektima i doprinelo njegovoj političkoj smrti.

⁴² J. Rašković, *Luda zemlja...*, str. 316. Predsednik Tuđman ponudio je Jovanu Opačiću mesto potpredsednika Hrvatskog sabora, što je odbijeno.

⁴³ S. Pribičević, *Diktatura kralja Aleksandra*, Globus, Zagreb, 1990, str. 163. Pribičević navodi da je Beograd uvek pozivao u pomoć u prvoj Jugoslaviji kad je trebalo spašavati navodno ugroženo jedinstvo i kad se trebalo boriti protiv hrvatskog separatizma. Njegov sporazum s Hrvatima od 1927. Beograd je okarakterisao kao izdaju srpske narodne ideje. Isto.

korištavanja delova srpskog naroda izvan Srbije, za potkusurivanje, u kome ti delovi „uvek najlošije prolaze”. Zato je ideja autonomije Srba antidemokratska ideja i referendum o njoj „nema nikakvog smisla osim što postaje tačka preko koje se jačaju ekstremne srpske i ekstremne hrvatske snage. Blokadom Knina ugušen je glas razuma i ti ljudi sada su taoci jedne politike”,⁴⁴ čiji je scenarij pripremljen u Beogradu. „Ne radi se ni o kakvoj ugroženosti Srba u Hrvatskoj. Radi se o ugroženosti antibirokratske revolucije, osobito boljševičko–komunističke ekipe koja je na svim frontovima doživela i doživljava poraze, ali da je u Hrvatskoj pravna država uspostavljena i da demokratiju ovdje niko neće zaustaviti”.⁴⁵

U skladu s tim ocenama Sabor Hrvatske je na vanrednom zasedanju 24. avgusta 1990. usvojio Rezoluciju o zaštiti ustavnog demokratskog poretka i nacionalnim pravima u Hrvatskoj, kojom su događanja Srba u Krajini definisana kao „oružana pobuna” i pokušaj nametanja i legalizacije nasilničkog ponašanja, koje se ogledalo u velikom rasponu od širenja lažnih vesti, „cestovne hajdučije do terorističkog ugrožavanja opće sigurnosti domaćih i stranih građana i imovine”. Rezolucijom je izražena odlučnost Sabora da „Srbima i drugim narodima i manjinama koje žive u Hrvatskoj i smatraju je svojom domovinom zajamči sva ljudska prava, politička i nacionalna prava i to najmanje u onom opsegu kojeg narodima i etničkim zajednicama jemče države, članice Evropske zajednice i druge najrazvijenije demokratske zemlje Evrope i Severne Amerike”.⁴⁶

Ali, Srbi iz Hrvatske nisu pristajali da se njihov status rešava kao manjinsko pitanje, već pozivajući se na legitimnost referenduma (99,2% glasalo za autonomiju) i odbranu prava na samoopredeljenje, smatrali su da je srpsko pitanje u Hrvatskoj državno pitanje, pa Srbi treba da „podrže i ohrabre politiku Franje Tuđmana u korist stvaranja nezavisne Hrvatske”, kako bi „Srbi iz Krajine mogli sa svoje strane istaći pravo na nacionalnu nezavisnost” (M. Babić) formiranjem posebne srpske države na teritoriji Hrvatske. S druge strane hrvatsko vođstvo, odbacujući federalno rešenje za problem međunacionalnih odnosa usvojilo je politiku „praktično sračunatu na mobilizaciju srpske javnosti protiv Zagreba”.⁴⁷

⁴⁴ B. Malada (potpredsednik SDP Ivice Račana), *Politika*, 22. VIII 1990, str. 8.

⁴⁵ S. Mesić (predsednik Vlade Hrvatske), *Politika*, 18. VIII 1990, str. 5.

⁴⁶ *Politika*, 25. VIII 1990, str. 8. Sabor je pozvao evropske parlamentarne i druge javne i privatne ustanove koje prate ostvarivanje ljudskih prava da posete Hrvatsku da bi se na licu mesta upoznali sa stanjem ljudskih prava u Hrvatskoj, naročito Srba i „hrvatskog pučanstva u mjestima gde je došlo do oružane pobune”. Isto.

⁴⁷ G. Schopflin, The rise and Fall of Yugoslavia, in: J. McGarry, B. O’leary (eds), *The Politics of Ethnic Regulation*, Routledge, London and New York, 1993, str. 201.

Tako je eskalacija nacionalnih sukoba dobijala na intezitetu. U Srbiji je procenjavano (D. Čosić) da nema ni jednog ozbiljnog razloga za opstanak Jugoslavije (ugroženost nacija od asimilacije imperija, jedinstvo jugoslovenstva, kasnije komunizma, zajednička odbrana od neprijatelja, bliskost jezika, ništa više ne znače) a i ekonomski razlozi su postali sumnjivi u uslovima ekonomske otvorenosti i međuzavisnosti sveta. Postojeće stanje ne može se razrešiti „drukčije osim raspadom zemlje”. U tom raspadu ostaje otvoreno pitanje „sudbine Srba i Srbije”, kao glavno političko pitanje. Zato se Dobrica Čosić koga „svi konsultuju za aktivnosti”, nije hteo baviti „pitanjem borbe za vlast u Srbiji, nego borbe za državu Srba, koja bi trebalo u raspodeli teritorije sa Hrvatskom, da obuhvati toliko Hrvata u Srbiji, koliko bi Srba ostalo u Hrvatskoj. U tom smislu ostvaruje blisku saradnju sa srpskim strankama u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori (...) Sada se radi etnička karta srpskog prostora, naročito u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj da se jasno prikaže teritorija gde su Srbi u većini; od Šibenika preko Like, Bosanske krajine, pored Save do Bijeljine. Svuda su Srbi u većini. U centru Bosne su Muslimani. Srbi presecaju i Sandžak pored Drine, pa se Muslimani ne mogu ujediniti. To je budući prostor Srbije”. Dakle, Čosić je rešenje video u „ispravljanju” istorijskih grešaka, etničkim kartama i podelama, smatrajući pri tom da se „Kosovo ne može sačuvati”, jer se Srbi „pokreću ka severu” i „napuštaju jug”. „Ne mogu oni napuštati jug i zadržavati teritoriju. Uzeli smo Vojvodinu. Na Kosovu je realno da se razgraničimo zadržavajući ugalj i neke svetinje (Gračanicu, Gazimestan). Takav plan treba uraditi u tajnosti i u pogodnom ga trenutku aktivirati. Inače, kratkog je daha ono što se sada radi”⁴⁸.

Srpsko rukovodstvo uveliko je vodilo borbu za „državu Srba” iako se deklarativno zalagalo za razrešenje krize nalaženjem „sporazumne formule za zajednički život mirnim i demokratskim putem” (B. Jović), uvažavanjem „realnog postojanja SFRJ i važećeg sistema”, mada je u tom sistemu videla isključivog uzročnika nefunkcionisanja savezne države, „neravnopravnog” po-

⁴⁸ B. Jović, nav. delo, str. 193-194 (11. IX 1990). Novinar NIN-a Dragan Jovanović kaže da su „Patrijaršija, SANU i CK SK Srbije činili „sveto trojstvo” čije je jevanđelje bio Memorandum, komunističko hrišćanska misija – rat u Bosni”. On priča kako mu je Milorad Vučelić na jednoj redakcijskoj sednici oko Osme sednice kazao da „smrdi na Miloševića, na tog malog Hitlera”. On je to preneo Miloševiću, na šta će on: „Ma, Vučela smrdi kako zine j... mu, pas m...”. Posle mesec dana Vučelić je pričao po NIN-u kako „Gedža (Čosić) misli da Miloševiću treba jedan dobar rat da bi postao veliki državnik”, ali „pošto je Srbija mnogo krvarila rat treba da se vodi u Bosni. Bosni treba da se pusti malo krvi”. Posle mesec dana Milošević je tražio da se Vučelić obavezno uključi u kolegijum NIN-a. Ova priča je važna, zato što kaže Jovanović, „šta se sve do današnjeg dana dešavalo, onako kako je Vučela ispričao. Gedžin sinopsis o ratu u Bosni sproveden je do kraja. I to po nemanjičkom receptu, što više krvi, više ćete i duže pamtit i strahopoštovati. Glavni arhitekta SANU je, dakle bio Gedža...” D. Jovanović, Sve se dogodilo po planu Dobrice Čosića (intervju), *Intervju*, 16. I 1996, str. 60.

ložaja Srbije i srpskog naroda i raspada zemlje. U takvom kontekstu savezne institucije pokazivale su svu nemoć postajući sve više mesto rastakanja zemlje, nego njenog očuvanja i jačanja. To najbolje potvrđuje aktivnost Predsedništva SFRJ, čiji je rad skoro paralisán sukobljenim interesima naciokratija, okupiranim svojim nacionalnim programima, stvaranja samostalnih država.

Međutim, Predsedništvo je polazeći od toga da se postojeća kriza ne može rešiti u okviru postojećeg ustava niti njegovim popravkama, pripremilo koncepciju raspleta jugoslovenske krize, donoseći Program aktivnosti na sprovođenju promena ustavnih odnosa u zemlji i uputilo ga Skupštini SFRJ (septembar 1990.), koja ukoliko ne dođe do nove opšteprihvattljive formule „istorijskog dogovora”, treba posebnim aktom da omogući rekonstrukciju tadašnje Jugoslavije, saglasno izraženoj volji njenih građana. To bi bio način da se izbegne nametanje parcijalnih rešenja Jugoslaviji, posebnog položaja republika, vanustavnim metodama i na jednostranoj osnovi. Pri tom se polazilo od prava naroda na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje, kako bi se postigao dogovor naroda oko dva ključna pitanja: da li žele nastaviti zajednički život u jugoslovenskoj zajednici i u slučaju pozitivnog odgovora, kakvog bi karaktera bila ta zajednica.

U svom programu Predsedništvo navodi da su u odnosu na ovo pitanje izražene četiri inicijative: 1. donošenje novog ustava koji bi na nov način uredio zajedničke interese jugoslovenskih naroda i način njihovog ostvarivanja; 2. transformacija sadašnje federacije u konfederaciju na osnovu posebnog ugovora koje bi sadašnje federalne jedinice kao buduće samostalne države međusobno zaključile; 3. asimetrična zajednica u kojoj bi u okviru šire federalne zajednice određena republika mogla imati konfederalni status.

Rezervna varijanta, na osnovu prava na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje, određena republika na osnovu slobodno izražene volje svojih građana, može da odluči da istupi iz SFRJ. Organi federacije treba da obezbede institucionalne okvire mirnog i demokratskog načina ostvarenja ovih promena, van koga bi ti procesi doveli, do najgoreg mogućeg raspleta, najdrastičnije forme građanskog rata. Zato se spontan raspad SFRJ, ni u kom slučaju ne može uzeti kao pretpostavka za rešavanje postojeće jugoslovenske krize.

Ukoliko se ovim aktivnostima ne bi postigla zajednička formula dogovorom, onda bi se definisale izražene opcije, kao moguća rešenja, o čemu bi konačnu odluku doneli građani izjašnjavanjem na referendumu u svim republikama. Nakon sprovedenog referenduma, po prijemu rezultata Skupština Jugoslavije donela bi akt o njenoj rekonstrukciji u skladu s opredeljenjem građana. Ako bi se sve republike opredelile za federaciju, Skupština bi posebnim aktom deklarirala da se pristupi izradi nacerta ustava federacije. Drugo, ako su

se neke republike izjasnile za federaciju, a druge za konfederaciju, odnosno za izdvajanje, Skupština Jugoslavije bi deklarirala nastavak zajedničkog života u federaciji, onih koji su se za to izjasnili, odlučila da se pristupi izradi novog ustava i donela poseban zakon o sprovođenju razgraničenja između federalne zajednice i republika koje su se odlučile za konfederativno uređenje, odnosno izdvajanje iz Jugoslavije. Po okončanju ovih aktivnosti Skupština Jugoslavije bi deklarirala prekid državno-pravne veze između jugoslovenske federacije sa republikama koje će postati samostalne države, pri čemu bi se obezbedio pravni, politički i međunarodno-pravni kontinuitet između tadašnje Jugoslavije i redukovane „skraćene” federacije, odnosno onih delova zemlje koji se osamostaljuju. Nakon toga bi se moglo pristupiti zaključenju eventualnog konfederativnog ugovora.

Treće, u slučaju da se samo jedna republika izjasni za federaciju, a sve druge za konfederaciju ili izdvajanje, tada bi Skupština Jugoslavije donela akt o razgraničenju, kojim bi se utvrdio prestanak postojanja Jugoslavije i deklariralo konstituisanje novih suverenih država. Ovom inicijativom, Predsedništvo je zahtevalo da Skupština SFRJ, donese odgovarajuću odluku ili specifični ustavno-pravni akt kojim bi se uredio postupak rekonstrukcije Jugoslavije ili njenog prestanka na demokratski i miran način.⁴⁹

Realni odnosi snaga, kod raskola koji je stvoren, nisu davali pokriće za takvo razrešenje, a sama kriza bližila se kulminaciji, u čijem središtu su se oficijelno sukobljavale koncepcije savezne države, ili saveza država (federacija – konfederacija) iza kojih su prikrivane stvarne namere stvaranja nezavisnih država. Srbija, koja je preferirala federativnu opciju, prva je donela separatni ustav (28. IX 1990.) „sposoban da „pokrije” novu samostalnu srpsku državu” (B. Jović), definišući je kao „demokratsku državu građana koji u njoj žive, zasnovanu na slobodama i pravima čoveka i građanina, na vladavini prava i socijalnoj pravdi” (čl. 1). On je na jedan sofisticiran način utvrdio primat republičkog ustava nad saveznim ustavom i zakonima, precizirajući svoj odnos prema Ustavu SFRJ, kad se Jugoslavija prvi i zadnji put pominje u njemu. Ta primarnost prepoznaje se veoma lako u sledećem: „... Kad se aktima organa federacije ili aktima organa druge republike protivno pravima i dužnostima koje ona ima po Ustavu SFRJ, narušava ravnopravnost Republike Srbije ili na drugi način ugrožavaju njeni interesi, a pri tom nije obezbeđena kompezacija, republički organi donose akta radi zaštite interesa republike Srbije” (čl. 135.)

⁴⁹ Vidi: Četiri mogućnosti za istorijski dogovor o Jugoslaviji, *Politika*, 28. IX 1990, str. 6. Program aktivnosti Predsedništvo je uputilo Skupštini Jugoslavije 27. IX 1990. Nažalost u „Skupštini ne sede oni koji odlučuju o sudbini naroda”. B. Jović, nav. delo, str. 215.

Ovim Ustavom definitivno je odbačena dotadašnja koncepcija o pokrajinama, mada su zadržane pokrajine u unutrašnjem uređenju Republike (čl. 6.) kao deo teritorijalne organizacije Republike u obliku „teritorijalne autonomije” bez obeležja državnosti. Njen osnovni, odnosno najviši pravni akt nije više Ustav, već statut, koji donosi Skupština pokrajine uz prethodnu saglasnost Narodne skupštine Srbije (čl. 110.). Pokrajina više ne raspolaže samostalnom zakonskom regulativom, pa shodno tome nema više svoj ustavni sud, javog tužioca i druge organe koje je imala kao posebna federalna jedinica u sastavu Srbije, prema ustavnom sistemu Jugoslavije iz 1974.⁵⁰ Takva rešenja još su više produbila sukobe Srba i Albanaca uobličavajući potpuni paralelizam i put bez povratka konfrontirajućih strategija brisanja manjina.

Srbija je svoj put samostalnog donošenja novog Ustava, nezavisno od saveznog Ustava i pre njegove promene, pravdala „iznuđenim” okolnostima. Taj čin je predstavljao potvrdu raspada ustavnog sistema zemlje, s obzirom da su prema tumačenju jednog od njegovih pisaca „... razne deklaracije o suverenosti naših republika (Slovenija, Hrvatska, Makedonija) kojima se proglašava primat svoga ustava i svojih zakona u odnosu na savezne zakone – u suštini bez ikakvog pravnog značaja. Njima se jednostrano proglašava suverenitet jedne teritorije koja to svojstvo nikada nije imala, niti ga ikada može steći jednostranom odlukom”.⁵¹

Svoju jednostranost ustavnog uobličavanja „jedinstvene i suverene države”, Srbija je videla kao „krunu i bilans trogodišnjih borbi srpskog naroda” za „državnost Srbije i demokratiju”, radi spašavanja „istorijske teritorije srpskog naroda od otimanja i pripajanja drugim državama kojima nikada nisu pripadale”.⁵² „Srbija i Crna Gora su odvojene, a Bosna i Hercegovina je anektirana od avnojske Hrvatske”, (K. Čavoški) ali Jugoslaviju „ako je prava i demokratska”, „nećemo razbijati”, niti ćemo „dozvoliti da ona razbije nas”. Jer „Srbija kao država je temelj našeg (srpskog) opstanka i ujedinjenja”, i to

⁵⁰ Vidi: *Ustav Republike Srbije*, Savremena administracija dd, Beograd, 1997; S. Stanojlović, (ur), *Kosovo: Pravo i politika – Kosovo u normativnim aktima pre i posle 1974. godine*, Helsinki odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 1998.

⁵¹ R. Marković, *Politika*, 12. V 1991, str. 11. Srbija u toj jednostranosti nije bila izuzetak, naprotiv. Nakon pregleda svih „suverenih” i neustavnih akata u periodu 1989-1991. može se reći da „iako se u političkoj istoriji federalnih država mogu naći primeri jednostranih odluka federalnih jedinica... toliko jednostranih neprijateljskih mera i akcija, koliko nam je poznato, nije preduzeto u razdoblju od dve godine ni u jednoj federaciji”. Goati, *Stabilizacija demokratije* ili..., str. 30.

⁵² Z. Sokolović (predsednik Skupštine Srbije), govor povodom svečanog proglašenja Ustava Republike Srbije u Sava centru, *Politika*, 29. IX 1990, str. 1.

„treba da znaju i državne vlasti i stranke i svi građani u svim našim republikama”.⁵³

Srbi iz Bosne i Hercegovine (SDS) zalagali su se za federativnu Jugoslaviju bez obzira „kolika god ona bila” i za BiH kao ravnopravnu federalnu jedinicu u njenim okvirima, koji ne mora obuhvatati sve jugoslovenske narode. Oni su već početkom avgusta 1990. smatrali da već postoji. „Uža i šira Jugoslavija”, uža predstavlja „deo Jugoslavije bez Slovenije i Hrvatske”. Zato su isticali da oni koji hoće da menjaju Jugoslaviju „ovakvu kakva ona jeste, imaće mnogo teži posao nego oni koji hoće da je očuvaju onakvu i onoliku kolika ona jeste”.⁵⁴ Nasuprot tome, Muslimani su se zalagali za „razumnu federaciju”, jasno stavljajući do znanja da ne prihvataju „užu Jugoslaviju”, „da njihov narod neće da živi u „velikoj Srbiji”, ali i ne želi da živi ni u kakvoj „velikoj Hrvatskoj”, jer „BiH je suverena država i to će ostati”. Ukoliko se stvori konfederacija, „BiH će biti samostalna republika”, dok će se za Sandžak i dalje zahtevati kulturna autonomija.⁵⁵ Bosna i Hercegovina je odbacivala i „krnju konfederaciju” (Slovenija, Hrvatska i BiH) koju su predlagali Slovenci. Pri tom je vodila računa o ravnopravnosti tri konstitutivna naroda, pa je Skupština BiH prihvatila (3. X) izmene Ustavnog zakona za sprovođenje amandmana na Ustav BiH, kojim je utvrđena nacionalna struktura u Predsedništvu BiH u odnosu 2:2:2:1 (2 Muslimana, 2 Srbina, 2 Hrvata i 1 ostali). Ranije predlagan odnos, odnosno dotadašnji predlog bio je 3:2:1:1.⁵⁶

⁵³ P. Škundrić (generalni sekretar IO SPS), govor na izbornoj konferenciji SPS za Beograd 31. X 1990, *Politika*, 1. XI 1990, str. 7. Pretpostavke za ujedinjenje već su stvarane. 30. IX 1990. „na osnovu izražene volje srpskog naroda (u Hrvatskoj) Srpsko nacionalno veće proglašava srpsku autonomiju u Hrvatskoj” i „poziva srpski narod da se svim raspoloživim sredstvima odupre teroru ustašoidne vlasti i zaštiti svoje ljudsko dostojanstvo i svoja građanska i nacionalna prava”. Srbi u Hrvatskoj su smatrali da im autonomiju pruža sigurnost u prestojećim dogovorima o preuređenju Jugoslavije, a da se izjašnjavanjem za autonomiju srpski narod u Hrvatskoj „izjasnio za Jugoslaviju”. Pošto „ne postoji autonomija bez teritorije, osnov za autonomiju je već formirana zajednica opština u koju je dosad ušlo osam opština sa većinskim srpskim stanovništvom”. Njima bi se trebalo priključiti i opštine „Titova Korenica, Vrginmost, Kostajnica i Petrinja, kao i Daruvar, Grubišno Polje, Vukovar i Beli Manastir”. Ona podrazumeva i naselja koja su nekad bila opštine, a to su: „Medak, Vrhovine, Plaški, Krmjak, Okučani i Voćin” (M. Babić). To su granice buduće države Srba u Hrvatskoj. Inače, u izveštaju o referendumu o autonomiji kaže se da je ukupno glasalo 756.781 građanin, od toga 756.549 glasalo je „za”, 172 „protiv”, 80 listića je bilo nevažećih, u Srbiji je glasalo 122.071 poreklom iz Hrvatske za autonomiju. *Politika*, 2.X1990, str. 5.

Listić za odlučivanje o srpskoj autonomiji
ZA PROTIV

⁵⁴ R. Karadžić, Formiranjem naše stranke odahnuli su svi (intervju), *Politika*, 7. VIII 1990, str. 9.

⁵⁵ A. Izetbegović, *Politika*, 4. X 1990, str. 13.

⁵⁶ *Politika*, 4. X 1990, str. 13.

Za razliku od drugih republika, Bosna i Hercegovina nije preduzimala aktivnosti na promeni ili donošenju novog ustava, kojim bi bio promenjen položaj njenih konstitutivnih naroda, definisan Ustavom BiH iz 1974. kojim je BiH ustanovljena kao „demokratska država ... i... demokratska zajednica... građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba i Hrvata, pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive...” (čl. 1). To znači da u BiH nije došlo do „izbacivanja Srba” iz Ustava, niti do njihovog ustavnog svodenja na nivo nacionalne manjine, kao u Hrvatskoj, što je poslužilo kao povod za pobunu Srba u Hrvatskoj. Ali, i pored toga Srbi u BiH, pošli su putem Srba iz Hrvatske, separacije i konstituisanja sopstvene države, paralelno sa osamostaljivanjem BiH, pa čak ispred njega, pravdajući to iznuđenim okolnostima i nepristajanjem na zajednički život u samostalnoj i nezavisnoj BiH, predlažući ona rešenja, koja su na nivou savezne države po svaku cenu u svim sredstvima odbacivana.

Tako su se u opticaju, kao i na početku njenog stvaranja, našle različite koncepcije i predlozi rekonstrukcije Jugoslavije. Slovenija i Hrvatska su zajednički predložile koncept konfederacije, tj. saveza suverenih država, zamišljen kao dobrovoljna a ne nametnuta međunarodna organizacija po ugledu na Evropsku zajednicu, radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva: osiguranje zajedničkog tržišta, ostvarenja i osiguranja odbrambeno – bezbednosnih interesa, osiguranje jednakih standarda u zaštiti ljudskih prava i svih etničkih zajednica, jačanja međunarodnog položaja država članica u međunarodnoj zajednici i uključivanje u evropske integracione procese,⁵⁷ vodeći računa o tome da konfederacija kao celina bude sposobna za ulazak u Evropsku zajednicu, jer su to želje svih njenih potencijalnih država članica.

⁵⁷ Vidi: Predlog konfederacije Predsedništava Hrvatske i Slovenije, koju je Politika objavila pod naslovom „Bezimeni savez suverenih država”. *Politika*, 6. X 1990, str. 6; *Borba*, 6-7. X 1990. Predlog je dostavljen Predsedništvu SFRJ 3. X 1990. Prema ovom modelu države članice su subjekt međunarodnog prava, imaju samostalnu diplomatsko konzularnu, privrednu i druga predstavništva u svetu, a po dogovoru mogu imati i zajednička. Konfederalnim ugovorom države članice uređuju prenošenje određenih nadležnosti na konfederaciju. Glavni organi konfederacije su: savetodavni parlament, veće ministara (sve odluke donosi jednoglasno, sem proceduralnih), Izvršna komisija i konfederalni sud. Njihovo sedište bi po sporazumu bilo raspoređeno u različite gradove konfederacije. Službeni jezik, jezici država članica. Ugovor bi bio na snazi pet ili deset godina, nakon čega, na traženje bilo koje članice, one se mogu međusobno savetovati radi njegove revizije ili raspuštanja. Članice mogu i pre ovog roka, pojedinačno ili zajednički, svojom odlukom ili veća ministara, napustiti ili raspustiti Savez i zatražiti prijem u Evropsku zajednicu. 4. X 1990. Hrvatski Sabor je na predlog SDP usvojio *Deklaraciju o opcijim načelima i postupku za zaključenje novog povijesnog dogovora jugoslovenskih republika*. Prethodno nije usvojen predlog Marka Veselice (Hrvatska demokratska stranka) o donošenju Deklaracije o samostalnosti i suverenosti Hrvatske države. *Politika*, 5. X 1990, str. 7-8.

Zalažući se za „modernu i demokratsku federaciju zasnovanu na punoj ravnopravnosti naroda i građana”, u Srbiji je smatrano da je predloženi konfederalni aranžman „arhaičan i istorijski prevaziđen model organizovanja države i društva”, pošto su sve dosadašnje konfederacije u svetu propale ili se transformisale u federacije. Njegova „krajnja konsekvencija” je raspad Jugoslavije na veći broj nacionalnih država, što bi „neminovno otvorilo” pitanje republičkih granica formiranih u vremenu stvaranja federalne Jugoslavije, i dovelo zemlju do ivice građanskog rata. To potvrđuje da je najbolji projekat „demokratska federacija”.⁵⁸ Stoga je srpsko vođstvo odbacilo konfederalni model, kao neprihvatljiv za Srbiju i srpski narod, dajući svojim protivnicima nedvosmisleno i otvoreno do znanja, da se sudbina Jugoslavije nalazi na rasršću „ili će biti moderna federacije ili je neće biti”.⁵⁹

Početakom 1991. na Predsedništvu Jugoslavije, u razgovorima o njenoj budućnosti, Slobodan Milošević u ime celog srpskog naroda jasno je rekao, da pravo na samoopredeljenje pripada narodima, da srpski narod polazi od toga da „ima svoju jedinstvenu federalnu državu i želi da kao narod odlučuje sa te pozicije o svojoj budućnosti. Srpski narod želi da živi u jednoj državi, sa jednakim građanskim pravima, sa jednim međunarodno priznatim granicama, jednom vojskom, novcem tržištem. Ko god želi s njim da živi na ravnopravnoj osnovi dobrodošao je. Za nas država može biti unitarna ili federalna. Konfederacija nije država i o tome kao narod ne želimo da razmišljamo. Federacija sa minimalnim funkcijama koje će se efikasno izvršavati je najpogodniji oblik za funkcionisanje Jugoslavije. To praktično znači da mi republikama osporavamo otepljenje, jer to pravo njima ne pripada nego narodima”.⁶⁰

Međutim, to pravo Srbija nije osporavala Sloveniji, uvažavajući njen interes da „na osnovu prava na samoopredeljenje i kroz proces postizanja sporazuma o budućim odnosima republika osigura nesmetano ostvarivanje prava slovenačkog naroda i Republike Slovenije na vlastiti put i vlastito op-

⁵⁸ B. Špadijer, Nude prevaziđen model države, *Politika*, 15. X 1990, str.6. Budimir Košutić u konfederalnom projektu, video je traženje mogućnosti Slovenije i Hrvatske, da preko Srbije i Crne Gore obezbede međunarodno priznanje kao države, i da je to na šta se pozivaju ove dve republike „prošlost i u Evropskoj ekonomskoj zajednici”, da one „nikada nisu imale status države” već „obične provincije, pa čak neke nisu bile ni to u bivšoj Austro-Ugarskoj”. *Politika*, 13. X 1990, str. 9.

⁵⁹ B. Jović, *Politika*, 18. X 1990, str. 1. 13. X 1990. formirano je u Banjaluci na Svesrpskom Saboru Srpsko Nacionalno Vijeće BiH, a za svog predsednika aklamacijom izabralo Radovana Karadžića. Prihvaćen je proglas u kome se kaže da srpski narod sva pitanja svojih nacionalnih interesa uzima u svoje ruke, ne ugrožavajući nikog, radi ostvarenja svih nacionalnih i građanskih sloboda u „modernu uređenu saveznu državu...” *Politika*, 14. X 1990. str. 7.

⁶⁰ B. Jović, nav. delo, str. 240. Sednica Predsedništva održana je 10. I 1991.

redeljenje u pogledu povezivanja sa drugim jugoslovenskim narodima, odnosno republikama. Slovenija uvažava interes srpskog naroda da živi u jednoj državi i da ubuduće jugoslovenski dogovor taj interes treba da poštuje”.⁶¹

Postizanje ovog sporazuma o otepljenju Slovenije i priznanje prava Srbima da žive u jednoj državi, od strane Slovenije, bio je jedan od ključnih ako ne i presudnih momenata u raspadu Jugoslavije, s obzirom da su dobri odnosi Slovenije i Srbije, možda i bili ključ za stabilnost Jugoslavije, koji je neutralisao razarajući srpsko-hrvatski sukob. Taj sporazum o saglasnosti raspada Jugoslavije, ubrzao je taj proces i odlučnost njegovih aktera u ostvarivanju njihovih nacionalnih aspiracija. Već krajem januara Milošević je javno demonstrirao svoju odlučnost, rekavši da „ne postoje okolnosti, niti uslovi pod kojima bi Srbija prihvatila bilo kakvu formulu podele srpskog naroda na više suverenih država mimo njegove volje”, jer „previše je skupo plaćena cena za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje u jednu državu da bi danas iko mogao da se pogađa o tome da li će on živeti u jednoj državi ili neće” i da svi oni koji su saglasni „da se Jugoslavija sačuva” treba da pristupe odmah „uređivanju njenih funkcija”.⁶²

Slovenija je već na referendumu (23. 12. 1990.) potvrdila svoju odlučnost najmasovnijim izjašnjanjem građana za samostalnu i nezavisnu Sloveniju, gde je od ukupno 1.520.000 upisanih birača na referendumu učestvovalo 93,2% od čega se preko 95% izjasnilo za nezavisnost, tako da se u odnosu na sve građane s pravom glasa, 88,2% građana Slovenije izjasnilo za njenu nezavisnost poručivši „Jugoslavija je mrtva i mi u njoj nemamo više šta da tražimo” (J. Pučnik).⁶³ Istim putem kretala se Hrvatska u nastojanju da slobod-

⁶¹ Saopštenje s razgovora delegacije Srbije na čelu s Slobodanom Miloševićem, predsednikom Republike i delegacije Slovenije na čelu s Milanom Kučanom podpredsednikom Predsedništva Slovenije (Beograd, 24. I 1991.). *Politika*, 25. I 1991, str. 1. U delegaciji Srbije bili su još: Slobodan Unković, predsednik Narodne Skupštine, Dragutin Zelenović, mandatar za sastav nove Vlade, Stanko Radmilović, predsednik Izvršnog veća Skupštine Srbije, a u delegaciji Slovenije: Franc Bučar, predsednik Skupštine, Dušan Plut, član Predsedništva, Jože Mencinger, potpredsednik Izvršnog veća Slovenije. 25. I 1991. u Beogradu su se sastale delegacije Srbije i Hrvatske, na čelu sa S. Miloševićem i Franjom Tuđmanom. Srpska delegacija je bila u istom sastavu kao sa Slovenijom, a Hrvatsku su sačinjavale: Žarko Domljan, predsednik Sabora, Josip Manolić, predsednik Vlade, Stjepan Mesić, potpredsednik Predsedništva SFRJ, Hrvoje Šarinić, šef kabineta predsednika Tuđmana. U šturom saopštenju konstantovano je da su odnosi Hrvatske i Srbije na najnižoj tački od rata do danas, da postoje krupne razlike o rešavanju nacionalnog pitanja, budućnosti Jugoslavije, njenih institucija, posebno JNA. *Politika*, 26. I 1991, str. 1. Bio je to program bilateralnih razgovora republika o budućnosti Jugoslavije.

⁶² Izjava Slobodana Miloševića Politici, *Politika*, 1. II 1991, str. 1.

⁶³ *Politika*, 25. XII 1990, str. 9. Odmah po zvaničnom proglašenju rezultata referenduma novinarima i fotoreporterima su uz šampanjac pozirali slovenački zvaničnici: nadbiskup ljubljanski, Alojzije Šoštar, Alojzije Peterle, Franc Bučar, Ciril Zlobec, Jože Pučnik, Spomenka Hribar..., ispred kopije kneževog kamena na kojem su se u ranom srednjem veku krunisali karan-

dnom voljom hrvatskog naroda potvrdi „svoju tisućugodišnju državnu samobitnost i odlučnost za uspostavu Republike Hrvatske kao suverene države”. Plod takvog nastojanja je i novi Ustav Hrvatske (21. 12. 1990.) koji je na osnovu nedeljivog, neprenosivog i nepotrošenog prava na samoodređenje i državnu suverenost uključujući i „nekrunjeno pravo na otcepljenje i udruživanje”, definisao i ustanovio Republiku Hrvatsku kao „nacionalnu državu hrvatskog naroda i državu pripadnika drugih naroda i manjina koji su njezini državljani: Srba, Muslimana, Slovenaca, Čeha, Slovaka, Mađara, Talijana, Židova i drugih, kojima se jemči ravnopravnost s građanima hrvatske nacionalnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN i zemalja slobodnog svijeta” (Izvorišne osnove). Pri tom se nacionalna ravnopravnost ističe kao jedna od najvećih vrednosti ustavnog poretka (čl. 3.) i garantuje kulturna autonomija (čl. 15.),⁶⁴ ističući da Hrvatska „ostaje u sastavu SFRJ do novog sporazuma jugoslovenskih republika ili dok Hrvatski Sabor ne odluči drugačije”.

Makedonija je takođe (25. 1. 1991.) usvojila Deklaraciju o suverenosti i Platformu za pregovore o budućnosti Jugoslavije, nastojeći da ostvari vekovnu težnju makedonskog naroda da osnuje svoju državu. Stavila je jasno do znanja „da u slučaju izlaska bilo koje republike iz Jugoslavije, Makedonija neće priznati okrnjenu federaciju”.⁶⁵ „... Rasprava o ostatku Jugoslavije, kako

tanski kneževi. Isto. Na dan samog referenduma Politika je pisala, da niko ne poriče da i male zemlje mogu biti uspešne, ali da su nastale u 19. veku, danas da je to teže, osobito što izlaskom Slovenije iz Jugoslavije menja se „politička geografija” i „ono sa severa prelazi na jug”, postaje „prava dežela, što u prevodu sa slovenačkog znači provincija”. *Politika*, 23. XII 1990, str. 7. A 30. 12. plebiscit u Sloveniji je uporedila s nacističkim. „Plebiscit je kao što znamo uspeo s rezultatom zabeležen samo u još jednoj evropskoj zemlji – Velikim Rajhom”. *Politika*, 30. XII 1990, str. 8.

⁶⁴ Vidi: Ustav Republike Hrvatske, u: B. Milinković, (ur), *Novi Ustavi na tlu bivše Jugoslavije*, Međunarodna politika, Pravni fakultet, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1995. Ova zbirka novih ustava je osobena, da li slučajno po tome, što u njoj nije objavljen novi Ustav Republike Srbije od 28. IX 1990. 12.12.1990. Predsedništvo Zajednice opština severne Dalmacije i Like, proglasilo je Statut i odluku o sprovođenju Statuta Autonomne oblasti Krajina. *Politika*, 22. XII 1990, str. 8. Tom prilikom Milan Babić čestitajući „srećnu i dugovečnu” SAO Krajinu je rekao: „Danas u Zagrebu zasjedaju i traže svoju Hrvatsku. Neka im je, ali bez nas. Mi imamo Krajinu i Jugoslaviju... Neka čuju da su Srbi slobodan narod na svojoj zemlji. Neka usvajaju svoj Ustav za sebe, a mi imamo naš”. Isto. 8. I 1991. i Šidskim Banovcima osnovano je SNV za Slavoniju, Baranju i Srem. 1. III 1991. SNV Baranje, Slavonije i Zapadnog Srema obavestilo je javnost da je doneta Deklaracija o suverenoj autonomiji srpskog naroda u Slavoniji, Baranji i Zaparnom Sremu. *Politika*, 2. III 1991, str. 7. O položaju nacionalnih manjina vidi opširnije: M. Mitić, *Nacionalne manjine – prava pripadnika manjina i zaštita teritorijalnog integriteta država*, Službeni list SRJ, Beograd, 1998.

⁶⁵ K. Gligorov, Konferencija za štampu nakon susreta delegacije Makedonije i Slovenije u Ljubljani 6. II 1991. *Politika*, 7. II 1991, str. 11.

se ovde sada ponudilo, odnosno oni koji su zainteresovani da sačuvaju Jugoslaviju, za mene kao predstavnika Makedonije i člana Predsedništva nije prihvatljiva, jer u slučaju izlaska makar jedne republike iz Jugoslavije, SFRJ ne postoji. To je nova situacija” (Vasil Tupurkovski).

Slobodan Milošević: „To malo morgen”.

Vasil Tupurkovski: „Da li je malo morgen ili je više morgen, ja iznosim svoj stav”.

Borislav Jović: „Tvoj stav je smešan, u najmanju ruku, izvini na izrazu, da likvidiraš državu time što je neko odlučio da iz nje izađe”.

Vasil Tupurkovski: „Jugoslavija faktički ne postoji, a smešno je tvrditi da nastavlja da postoji izlaskom jedne republike, jer je to fikcija”.⁶⁶

Stoga se Makedonija zalagala za prihvatanje zajednice suverenih jugoslovenskih republika i nije pristajala da uđe u „ostatak nikakve federacije”, pravdajući svoje stanovište sledećim razlozima: 1. takva federacija bi bila delimična; 2. ta federacija ne bi priznavala suverenost Makedonije; 3. ona traži nove granice o kojima će se izjašnjavati narodi u toj federaciji.⁶⁷

Srbija, Crna Gora i delovi srpskog naroda u Hrvatskoj i BiH zalagali su se za „krnju federaciju”, „skraćenu Jugoslaviju”, pa su Slobodan Milošević i Momir Bulatović podneli zajednički *Nacrt principa ustavnog uređenja Jugoslavije* kao demokratske federacije, savezne države a ne konfederacije, koja bi značila ukidanje zajedničke države. Demokratska federacija temeljila bi se na suverenosti građana (element kohezije) i udruživanju republika (element specifičnosti). Savezni organi, da bi federacija bila demokratska, moderna, pravna i efikasna, moraju imati nadležnost u sledećim oblastima: vojska, inostrani poslovi, tržište i privredno poslovanje, monetarno - finansijska politika, slobode i prava građana.⁶⁸

⁶⁶ Stenogram sa sednice Predsedništva SFRJ 8. II 1991. *Politika*, 9. II 1991, str. 9, 12. Kakva je vladala atmosfera na toj sednici govori sam Tupurkovski: „Jugoslaviju ćemo rasturiti pre izlaska na dnevni red”. Isto, str. 14. Nije mogla biti postignuta saglasnost pa je zakazana nova sednica sa istim dnevnim redom.

⁶⁷ K. Gligorov, posle sednice Predsedništva SFRJ u Sarajevu. *Politika*, 24. II 1991, str. 6.

⁶⁸ Vidi: Zajednički principi Srbije i Crne Gore o ustavnom uređenju Jugoslavije, *Politika*, 23. II 1991, str. 1. podneseni na sednici Predsedništva SFRJ u Sarajevu 29. II 1991. Pokret za ujedinjenje Crne Gore i Srbije smatrao je da je neophodno ovu „konfederalno unitarnu tvorevinu transformisati u Treću Jugoslaviju. Po idejnom modelu Treće Jugoslavije Republika Hrvatska imala bi dve pokrajine, autonomna pokrajina Srba Banije, Like, Korduna i Dalmaciju. Po njemu ne bi bilo Bosne i Hercegovine, ona bi se podelila na republiku Bosnu i republiku Hercegovinu, ili rezervna varijanta, BiH celovita ako Hercegovina dobije status pokrajine. Za Sloveniju i Makedoniju bi bilo najbolje da se transformišu u savezne autonomne pokrajine o čemu bi odlučili samo njihovi građani. Da Beograd preraste u autonomnu jedinicu, glavni grad Zemun s Novim Beogradom, službeni jezik srpski, vojska depolitizovana, dvodomni parlament

Tako su na stolu jugoslovenskih razmirica i parnica ponuđena tri projekta rekonstrukcije Jugoslavije, gde je odnos snaga formalno stajao u odnosu 2:2:2, mada je on bio zamršeniji. Iza projekta konfederacije stajale su Slovenija i Hrvatska bez Srba iz Krajine, iza federalnog koncepta Srbija i Crna Gora (plus Srbi iz Hrvatske i BiH) dok su se BiH (bez Srba) i Makedonija nalazile negde između. Alija Izetbegović, predsednik Predsedništva BiH podneo je predlog tzv. „stepenaste federacije” prema kome bi Slovenija i Hrvatska ostale u federaciji, prihvatajući dve do tri funkcije buduće federacije, Srbi i Crnogorci da ostanu u federaciji, a BiH i Makedonija bi se našle između toga, prihvatajući i jedan i drugi koncept. Na taj način bi se osigurala dva bitna uslova: 1) suverenitet BiH i 2) veza Srba i Hrvata (šta je imperativ) sa svojim matičnim republikama, kako se ni jedan ne bi našao u poziciji da bude „otkinit”. On nije „video” druga rešenja i ona bi vodila direktno u sukobe BiH.⁶⁹ Srbi iz Bosne su se oštro suprostavljali, odbacujući ovaj koncept i protiveći se suverenosti BiH, tako da je s dnevnog reda Skupštine skinuta Deklaracija o suverenosti BiH koju su predložile SDA i HDZ (27. II 1991.). Srpska demokratska stranka je bila za „prvenstveni suverenitet” Jugoslavije. „Ako se Jugoslavija raspada”, kaže Radovan Karadžić, „mi ovlašćujemo Miloševića, ako se Jugoslavija gradi i čuva – mi ovlašćujemo Izetbegovića”.⁷⁰

Nasuprot tome Izetbegović je 27. II 1991. na zasedanju Skupštine BiH izjavio: „zbog suverene BiH ja bih žrtvovao mir, a za taj mir u BiH ne bih žrtvovao njenu suverenost”. On je polazio od toga da je BiH „suverena republika, a Deklaracija je samo jedan akt”, kojim, „Bosna ne postaje suverena, već predstavlja deklarisanje samo jedne gotove činjenice”, tako da će ona biti najverovatnije usvojena uz pristanak SDS ili bez njega.⁷¹

Sve to pokazuje koliko je Jugoslavija bila relativizovana, svedena od strane političara, koji nisu odstupali od svojih nacionalnih platformi, na amorfnu masu za oblikovanje, da bude ista, manje šira ili uža, da se zadrži

Jugoslavije, veće federalnih subjekata i veće građana. Klasičan predsednički sistem”. *Politika*, 24. IV 1991, str. 14.

⁶⁹ A. Izetbegović, *Politika*, 24. II 1991, str. 63. 3. VI 1991. Kiro Gligorov i Alija Izetbegović objavili su zajednički predlog: Platformu o budućoj jugoslovenskoj zajednici, prema kojoj je buduća jugoslovenska zajednica zamišljena kao savez suverenih republika ili savez jugoslovenskih država. Vidi: Borba, 4. VI 1991. Ona je bila predmet razgovora na „samitu šestorice” u Stojčevcu kod Sarajeva, 6. VI 1991. „Platformu” o nekakvoj jugoslovenskoj zajednici odbijamo u celosti, bez ikakvih rezervi. Dokument koji su sačinili Izetbegović i Gligorov eliminiše postojanje Jugoslavije i direktno je uperen protiv srpskog naroda... R. Karadžić, Konferencija za štampu SDS, *Politika*, 6. VI 1991, str. 1.

⁷⁰ *Politika*, 28. II 1991, str. 6.

⁷¹ A. Izetbegović, Konferencija za štampu predsednika šest jugoslovenskih republika (prvi susret 28. III 1991. u Splitu), *Politika*, 29. III 1991, str. 2.

njeno ime, radi prava na njenu imovinu, međunarodni ugled i jugoslovensku armiju. Polazeći od tog da je nastupio istorijski trenutak, svi su ubrzano preduzimali korake na njenom rastakanju, kako bi preduhitрили onu drugu stranu. Već početkom aprila 1991. bilo je posve jasno da su svi odustali od Jugoslavije. Slovenija je obavestila druge republike da će u skladu s održanim referendumom osamostaliti u suverenu i nezavisnu državu i na osnovu uzajamnosti svim republikama koje će se osamostaliti ili ostate u zajedničkoj državi, priznati državno-međunarodno pravni subjektivitet. Hrvatska je precizirala da ukoliko ne dođe do dogovora o savezu suverenih država da će najkasnije do 30. juna preduzeti mere za „razdruživanje”, izdvajanje iz Jugoslavije. Crna Gora i Srbija, ostale su čvrsto na stavu o modernoj federaciji, Makedonija o savezu suverenih država a BiH (Alija Izetbegović) da se izbor između tadašnjih opcija federacija konfederacija razreši referendumom suverenom voljom građana BiH.⁷²

Nacionalni lideri u direktnim pregovorima, koji su počeli krajem marta 1991. spektakularno obilazeći sve republičke ekskluzivne centre, svojevrsnim „putujućim pozorištem” promovisući suverene republike kao države (aerodromi i vile u kojima su sastanci održavani bili su ukrašeni izmešanim republičkim zastavama), postigli su u Ohridu 18. IV 1991. zaključak, kojim se pred-

⁷² Saopštenje sa sastanka šestorice predsednika republika 11. IV 1991. na Brdu kod Kranja. Politika, 12. IV 1991, sr. 2. Praktični koraci preduzeti su već u februaru mesecu. Slovenija je 20. II donela amandman 99 na Ustav Slovenije, kojim se Slovenija definiše kao samostalna država, koja će svoje odnose s drugim republikama uređivati na osnovu međunarodnog prava i Rezoluciji o razdruživanju. 21. II Sabor Hrvatske doneo je dopunjeni Ustavni zakon po kome u Hrvatskoj važe samo zakoni Hrvatske, suspendujući Ustav SFRJ, kao i Rezoluciju o zaštiti ustavnog poretka Hrvatske i Rezoluciju o razdruživanju sa SFRJ. SNV i Izvršno veće SAO Krajine 28. II 1991. donelo je Rezoluciju o razdruživanju Hrvatske i SAO Krajine, a 1. IV Izvršno veće SAO Krajine donelo Odluku o prisajedinjavanju SAO Krajine Republici Srbiji, kojom ona postaje „sastavni dio jedinstvene državne teritorije Republike Srbije... važi Ustav Republike Srbije, primenjuju se zakoni Republike Srbije kao i ustavo pravni sistem SFRJ, čl. 1. Takođe 1. IV SNV za Slavoniju, Baranju i Zapadni Srem donelo odluku o pripajanju ovih krajeva Vojvodini. Milan Babić je prisajedinjenje Krajine Srbiji obrazložio „reaktiviranjem istorijske odluke naroda Krajine od decembra 1918. o priključenju Krajine Srbiji”. Krajem marta 1991. pokrenuta je inicijativa za formiranje Srpskog nacionalnog saveta i donošenje Deklaracije o srpskom nacionalnom jedinstvu, radi stvaranja države svih Srba. „Ovo je trenutak koji ne bismo smeli da prokockamo, šansa koja se narodima daje jednom u petsto godina. Jednom rečju, trenutak za prave ljude, za pravo vreme”. Amfilohije Radović, Politika, 2. IV 1991, str. 7, 12. Inicijativni odbor za osnivanje SNS: D. Ćosić, M. Macura, M. Bečković, M. Marković, S. Vučetić, J. Rašković, A. Radović, B. Košutić, D. Mićunović, V. Koštunica, Z. Đinđić. U sastav SNS trebalo je da uđu kako se očekivalo predstavnici stranaka SPS, SPO, DS, SDS BiH, SDS Knina, NS Crne Gore, viđeni članovi SPC (patrijarh Pavle), predsednik SANU, predstavnici najviših naučnih i kulturnih institucija, Matice iseljenika, kandidati za predsednika SNS su bili D. Ćosić, M. Bečković, M. Ekmečić. Za predstavnika Srba u dijaspori predložen je princ T. Karađorđević, Politika, 31. III 1991, str. 7.

laže da Skupštine svih republika do kraja maja 1991. raspišu referendum, na kome će biti formulisano pitanje, tako, kako bi se dobio jasan odgovor „da li su za to da se sadašnja jugoslovenska zajednica transformiše u: 1) savez suverenih država ili 2) da ostane savezna država”. Ovaj zaključak deluje kao prividno rešenje, mada su pozicije ostale apsolutno nepromenjene. To se može videti u sledećem stavu „šestorice”. „Suština poštovanja prava na samoopredeljenje i referenduma o navedenom pitanju jeste da se ni jedan narod i ni jedna republika ne mogu protiv volje zadržati u Jugoslaviji, ali ni protiv volje izvesti iz Jugoslavije. Niti se Jugoslavija, kao država, jednostranim aktom može ukinuti”.⁷³

Međutim nacionalna vodstva, već su je ukinula donošenjem unilateralnih odluka i uspostavljanjem koalicija za stvaranje sopstvenih nacionalnih država. Referendumi su potvrdili takva opredeljenja. Na referendumu u Hrvatskoj 19. V izašlo je 86,15% upisanih birača, od čega se 94,35% građana izjasnilo „za to da Republika Hrvatska kao suverena i samostalna država, koja jemči kulturnu autonomiju i sva građanska prava Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez suverenih država sa drugim republikama”. Samo 5.33% glasača se opredelilo „za to da Republika Hrvatska ostane u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi”. Srbi iz Krajine bojkotovali su ovaj referendum,⁷⁴ poručivši „sa Hrvatskom vladom Krajina može pregovarati samo oko graničnih prelaza”, prihvatanjem federalne opcije Jugoslavije samo uz to da Krajina bude „sedma federalna jedinica”, a konfederaciju samo pod uslovom „da Srbiju ili savez srpskih država čini i Krajina”. Jer „rukovodstvo Srbije ne može odlučivati u ime naroda Krajine”, a ako vlada Srbije nema rešenja za ovaj problem neka pita srpski narod.⁷⁵

⁷³ Saopštenje sa sastanka Predsednika Republika u Ohridu, *Politika*, 19. IV 1991. Ova saopštenja bila su svojevrsna „alhemija” suprotstavljenih koncepcija, sračunata na „umirivanje” javnosti, po sistemu toplo-hladno, jer su nakon njih sukobi dobijali na žestini.

⁷⁴ *Politika*, 21. V 1991, str. 9. 12. V 1991. Srbi u SAO Krajini organizovali su referendum o prisajedinjenju SAO Krajine Srbiji i očuvanju Jugoslavije. 99,79% izašlih na referendum glasalo je za prisajedinjenje Srbiji. U biračke spiskove upisano je bilo 193.889 glasača. *Politika*, 16. V 1991, str. 11.

⁷⁵ M. Babić, *Politika*, 1. VI 1991, str. 14. Voodstvo Hrvatske iskazivalo je spremnost da jemči Srbima „građanska i vjerska prava, kulturnu autonomiju pa čak i teritorijalnu autonomiju”. Z. Lerotić, savetnik predsednika Tuđmana, *Politika*, 2. VI 1991, str. 9. Stjepan Mesić kaže da su Milošević i Jović govorili jedno a radili drugo „Franji Tuđmanu i meni rekli su kako ih Srbi u Hrvatskoj ne zanimaju... „Radite s njima što želite, oni su vaši građani i ako hoćete nabijte ih na kolac! Nas zanima 66% Bosne i to ćemo uzeti bez ijednog ispaljenog metka unutar hrvatskih avnojevskih granica”. S. Mesić, Odbio sam Miloševićevu desnicu, Intervju, 16. I 1996, str. 57. Zahtev Aleksandra Taskovića poslanika SPO da Narodna skupština Srbije prihvata SAO Krajinu kao deo države Srbije i da poslaničku grupu SAO Krajine proglasi za punopravnu u Narodnoj skupštini Srbije. Narodna skupština nije prihvatila iako se o tom predlogu gla-

Orjentacija srpskog naroda bila je u skladu s tradicijom nacionalne svesti od početka 19. veka, čiji je cilj bio oslobođenje i ujedinjenje, ali da se „nova država ne može tvoriti putem realizacije prava na samoopredeljenje susedne srpske ili slovenske populacije, nego proširenjem postojeće srpske autonomije i u teritorijalnom i u idealnom smislu”.⁷⁶ Taj cilj nije ostvaren, jer su Srbi, kako ističe „otac nacije”, „jedan od malih naroda koji je nesrećan, neintegrisan”. Ako ga „nešto, ipak drži na okupu, to su vera i nacionalni mit”. Otuda treba da postanu demokratsko društvo i sačuvaju cilj „velike otadžbine” uočavajući kvalitativnu promenu u postojanju srpskog naroda. „Hrvatski narod je sa 19. majem 1991. godine demokratskim referendumom poništio 1. decembar 1918. godine. Država SHS (Srba, Hrvata i Slovenaca) više ne postoji” (D. Ćosić). Jugoslovenstvo kao „nacionalni pojam za lokomislene Srbe” i „put unijaćenja i prodiranja na Istok za Hrvate” stoga treba odbaciti i usredsrediti se na rešavanje problema na Kosovu, okretanjem Srbima u BiH i Hrvatskoj, kako bi se sa Hrvatima „definitivno za sva vremena” razgraničilo.⁷⁷ Samim tim srpsko pitanje u osnovi postalo je pitanje kartografije i geografije, unošenjem „virusa” „sapoizacije” iz Krajine u BiH. Ona je sve više ličila na pogaču, koja je na više mesta zasečena, ali je niko nije zagrizao. To je učinjeno dogovorom izvođača radova velikodržavnih projekata Srbije i Hrvatske, Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana 25. marta 1991. u Karadorđevu, saglasnošću „da se eliminišu opcije koje ugrožavaju interese bilo srpskog, bilo hrvatskog naroda u celini i da se traže trajna rešenja, uz puno uvažavanje istorijskih interesa naroda”.⁷⁸ Bio je to dogovor po ugledu na Sporazum Cvetković – Maček zaključen 1939. kako bi se stavila tačka na srpsko-hrvatske

salo; 21 poslanik je bio za glasanje, od čega 19 „za” i 2 „uzdržana”. *Politika*, 30. V 1991, str. 7. Na istoj Skupštini podnoseći obrazloženje koncepta „demokratske federacije” Milošević se zalaže za pomoć svim sredstvima svima onima koji su za očuvanje Jugoslavije i da u toj borbi srpski narod treba da učestvuje u „skladu sa svojom najboljom tradicijom”. Isto, str. 2.

⁷⁶ L. Vrkatić, *Istorijsko nasleđe konzervativne političke ideje*, u: Č. Ingrao, L. Vrkatić, *Nenaučena lekcija – srednje evropska ideja i srpski nacionalni program*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2001, str. 54. Autor navodi Načertanije (1844.) u kome se kaže: „... Naročito se treba izvestiti o Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i severnoj Albaniji. U to vreme nužno je da se tačno poznaje stanje Slavonije, Hrvatske i Dalmacije, a razume se da u ovo spadaju narodi Srema, Banata i Bačke”. Isto.

⁷⁷ M. Komnenić (SPO), Tribina omladine SPO „Srpsko pitanje u Jugoslaviji”, *Politika*, 19. IV 1991, str. 16.

⁷⁸ Saopštenje o susretu Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana (Tanjug) ne navodi se mesto sastanka već se kaže u „graničnom području dve republike”, *Politika*, 26. III 1991, str. 1. U njemu se još ističe da je dogovoreno „da se utvrdi vreme za rešavanje postojećih jugoslovenskih problema, najduže do dva meseca, što će biti zajednički predloženo, na predstojećem susretu predsednika republika, kao i da se u uslovima produbljene krize, razmotre rešenja, poput predloga Privredne komore Jugoslavije o promeni u radu SIV-a u prelaznom periodu u interesu zaštite zemlje od ekonomskog kolapsa zemlje”.

nesporazume, izmenom unutrašnjih granica Jugoslavije, i ujedinjenje Srba, odnosno Hrvata u „velike otadžbine”, objedinjavanjem dijasporičnih delova nacije u jednu državu. Obostranim razumevanjem za te ideje, ispred kojih su išle ambicije neimara nezavisnih država, dvojica ključnih nacionalnih lidera, nisu hteli propustiti priliku, da uđu u istoriju, nagađajući se na štetu Bosne i Hercegovine i rušenju reformističke vlade Anta Markovića, koji se suprotstavljao nacionalističkim režimima. Malo je ko tada verovao da se iza saopštenja krije sporazum kojim je nagovešten tragičan kraj Jugoslavije. Tuđman je po povratku u Zagreb „bio u euforičnom stanju. Šarinić (Hrvoje) je nosio hrpu papira, ispraznili su stol i Tuđman je ponosno predstavio svoj projekt „Hrvatske za tisuće godina”. Rekao je da mu je Milošević za Hrvatsku predložio banovinske granice plus Kladuša (Velika), Cazin i Bihać, te kako mu je Sloba rekao da to njemu ne treba, jer je to „turska Hrvatska”, dodao je on”.⁷⁹

Na taj način sprečavao se dogovorni raspad Jugoslavije po dotadašnjim granicama. Dva predsednika preduzela su korake, formiranjem neformalne bilateralne komisije u Karadorđevu, sastavljenu od dve grupe hrvatskih i srpskih eksperata, kako bi na papiru, bolje reći, topografskim kartama, konkretizovali, načelno sklopljeni sporazum o podeli Bosne i Hercegovine.⁸⁰ Članovi ove komisije sa srpske strane bili su: koautor Memoranduma iz 1986. i recenzent knjige S. Miloševića „Godine raspleta” iz 1989., akademik Kosta Mihailović, Vladan Kutlešić, savetnici predsednika Miloševića, Ratko Marković i Smilja Avramov, profesori Pravnog fakulteta u Beogradu, a sa hrvatske strane, Josip Šentija, Dušan Bilandžić, savetnici predsednika Tuđmana, Zvonko Lerotić i Smiljko Sokol, profesori Zagrebačkog univerziteta. Komisija je održala tri sastanka. Prvi u lovačkom dvoru blizu Osijeka 10. aprila, drugi na Dedinju 13. aprila a treći u Zagrebu, nedelju dana kasnije.⁸¹

Smilja Avramov navodi, da je ovaj neformalni tim, imao za cilj da „svestrano razmotri političke, ekonomske, ustavnopravne i međunarodno pravne posledice dezintegracije Jugoslavije i kroz tu prizmu potraži rešenje”. Stavovi su bili toliko udaljeni da je pokušaj propao. Hrvatski predstavnici bili su kategorični da „jugoslovenska opcija nema šanse”, pa je za Hrvatsku jedi-

⁷⁹ S. Mesić, Intervju za riječki *Novi list*, preneo *Danas*, 19. XII 2000, str. 22. Srbi iz Krajine dobili su jasnu poruku da „treće Jugoslavije neće biti”, da su „njihovi zahtevi za političku autonomiju puka iluzija”, da je Srbima Hrvatska „pružila dom i kruh, a oni sada hoće Krajinu: mogu je mačku o rep objesiti. Više nema Turaka pred kojima su bježali, pa ako im se ovdje ne sviđa, neka se vrate u svoju Šumadiju i na Kosovo”. M. Veselica, Lider Hrvatske demokratske stranke na zboru svojih istomišljenika u Skradinu 25. III 1991. *Politika*, 26. III 1991, str. 9.

⁸⁰ D. Bilandžić, *Nacional*, Zagreb, 16. X 1996, str. 40.

⁸¹ S. Avramov, *Postherojski rat zapada protiv Jugoslavije*, LDI, Veternik, 1997, str. 140. Ona smatra da je odluka o formiranju komisije „verovatno” doneta u Kradorđevu, ali da o toku i rezultatima tih razgovora „grupa (srpska) nije obavestena”. Isto.

no rešenje izdvajanje iz Jugoslavije, stvaranjem samostalne države u postojećim republičkim granicama, na osnovu odluka AVNOJ-a, naglašavajući da je suverena Hrvatska nastala tokom NOR-a i revolucija, i da tako treba ostati. Svako drugo rešenje vodilo bi u građanski rat. Srpska strana insistirala je na kontinuitetu države, i otvorenim pitanjem granica u slučaju dezintegracije zemlje, stavljajući to u međunarodni kontekst, suprotan procesima integracije. Postojala je samo neosporna saglasnost da ni srpsko ni hrvatsko pitanje nije rešeno. Kada su se konačno složili da o problemima granica otpočnu „sasvim konkretnu diskusiju, na bazi dokumenata i etnokratata, hrvatska strana je prekinula pregovore krajem aprila 1991”.⁸²

Odbijajući da crta karte podelu „mešovite” Bosne i Hercegovine, u toku prvog sastanka, savetnik Josip Šentija dao je ostavku, dok su Zvonko Leročić i Dušan Bilandžić, učestvujući na sva tri sastanka došli do uverenja da je nemoguće podeliti BiH. Vođene su beskrajne rasprave kako bi se saznalo „da li je neka dolinica srpska ili hrvatska, ili da odredimo etničku pretežnost nekog grada”. Tu podelu je činio neizvodljivim položaj muslimana. „Upozorio sam Tuđmana pitajući ga kako će oni prihvatiti taj plan. Odgovorio mi je da oni neće ništa reći ukoliko se Srbi i Hrvati nagode. Skrenuo sam mu pažnju na reakciju međunarodne zajednice. Tuđman je odvratio da je Zapad raspoložen da prihvata sve što se ovde odluči”.⁸³

Naravno, Muslimani BiH nisu prihvatili razdvajanje, odnosno podelu BiH, jasno ispoljavajući odlučnost da će, „upotrebiti sve snage da urazumimo one koji žele da razgrađuju BiH. Nas niko neće sprečiti da sačuvamo Bosansku krajinu, Hercegovinu. Neće biti nikakve ni zapadne Hercegovine (...) Ovo nije Kosovo i ovdje takav režim neće nikad doći” (M. Čengić), a BiH biće sačuvana i uskoro dobiti svoju suverenost kao država građana, jer „nema dijeljenja”, pošto je „Bosna izmiješana”.⁸⁴

Tvorci novo-starog nacionalnog inženjeringa u Bosni, nisu se obazirali na interese Muslimana, niti upozorenja stručnjaka, pa su sami olako rešavali sudbinu BiH i na drugom sastanku, posle Karađorđeva u „graničnom području”, 15. aprila, razmatrajući „budućnost” Jugoslavije pristupili regulisanju pitanja, koja nisu mogla zbog delikatnosti biti poverena stručnjacima. U „cilju

⁸² Isto, str. 140-141.

⁸³ D. Bilandžić, *Nacional*, op. cit, str. 40. Zapad je bio spreman da prizna promene na miran način.

⁸⁴ A. Izetbegović (M. Čengić potpredsednik vlade BiH), „Miting dobre volje za BiH u našim srcima”, Banja Luka 20. IV 1991. održan u organizaciji SDA, preko 40.000 prisutnih. Parole: „Za ravnopravnost i za jedinstvenu BiH”, „Ljuta krajina je spremna za čuvanje integriteta BiH”, „Život damo, Bosnu ne damo”, „Velika Srbija, malo morgen”, „Ko nam dirne Bosnu od Une do Drine, metak mu ne gine”. *Politika*, 21. IV 1991, str. 8.

iznalaženja rešenja za otvorena pitanja u srpsko-hrvatskim odnosima i odnosima dve republike” poštujući interes „srpskog i hrvatskog naroda u celini, kao i uzdržavanje od upotrebe svakog oblika nasilja”,⁸⁵ Milošević i Tuđman su predvideli mogućnost prepuštanja prostora naseljenih Hrvatima, pre svega u dolini Save, Srbima, kao bi se obezbedio srpski teritorijalni kontinuitet, uz masovno preseljenje stanovništva, što je podrazumevala takva podela i pogodnost stvaranja jedne minimalne muslimanske tampon države, koja bi razdvajala Srbe i Hrvate,⁸⁶ na „prirodan način”, kako bi ta „kolonijalna tvorevina Bosna i Hercegovina iščezla” (F. Tuđman).

Time je BiH postojala epicentar jugoslovenskog raskola. Na poslednjem sastanku „šestorice” u Stojčevcu kod Sarajeva postignuta je saglasnost da predsednici Srbije, Hrvatske i BiH kao pravni naslednici „šestorice”, pokušaju problem Bosne rešiti u direktnim, trojnim razgovorima. Sastanak je održan 12. juna 1991. u Splitu (vila „Dalmacija”). Iza zvaničnog saopštenja o otvorenosti razgovora i njihovom nastavku i nezvaničnih informacija da se raspravljalo o „kantonizaciji BiH”, krila se otvorena ponuda hrvatskog i srpskog predsednika, o podeli BiH, o „tome se sa mnom ne može razgovarati”, obavestio je javnost po povratku u Sarajevo Alija Izetbegović.⁸⁷ Kasnije, Izetbegović je potvrdio: „...Nama je nuđena muslimanska republika. Mogao sam komotno to dobiti da sam produžio taj razgovor u Splitu, da ga nisam onako presjekao. Bila bi to otprilike republika veličine Slovenije. Ali dobro sam znao da to nije prihvatljivo rešenje za BiH”.⁸⁸

Zalaganje Muslimana za bošnjačku naciju, bošnjački jezik i konfederaciju po mišljenju srpskih nacionalista u Bosni, dovodilo je u pitanje BiH, a ne zalaganje za federaciju. Te „akcije idu na stvaranje novog entiteta (srpskog) i izazivaju pojačanu pažnju Srba”. Zato što se radi o pripremi „za stvaranje ne-

⁸⁵ Saopštenje iz kabineta predsednika Republike Srbije (Tanjug), *Politika*, 16. IV 1991, str. 1. Retroaktivno posmatrano, očigledna je sintagma „narod u celini” bila zamena „Svi Srbi (Hrvati) u jednoj državi”.

⁸⁶ M. Nobilo (savetnik Tuđmana, kasnije ambasador Hrvatske u OUN), *Novi List*, Rijeka, 16. VIII 1997, str. 2. Milošević je to opravdao opasnošću od islama, tvrdnjom, da će bosanski Muslimani nastojati da se šire na Istok kako bi povezali sve jugoslovenske teritorije nastanjene Muslimanima do Kosova, radi povezivanja s „islamskom zelenom transverzalom”. Vidi: H. Šarić, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem*, Globus, Zagreb 1999, str.42. Tajni pregovori nastavljeni su i tokom rata, a Mesić je nakon pobede na predsedničkim izborima u Hrvatskoj obavestio javnost da je u kabinetu predsednika Tuđmana postojao telefon za direktnu vezu sa Slobodanom Miloševićem.

⁸⁷ *Politika*, 13. VI 1991, str. 5, Na splitskoj rivi i protiv zabrane polcije, okupilo se nekoliko desetina mladih ljudi, u poseban vampirski ritual spaljena je jugoslovenska zastava. Nošene su parole: „Miloševiću ne upropaštavajte civiliziranu Hrvatsku! Dalje prste”, „JNA služi srpskom hegemonizmu”. Isto.

⁸⁸ A. Izetbegović, Gandi s Bašćaršije (intervju), *Duga*, 12-26. X 1991, str. 15.

zavisne države Bosne i Hercegovine koja bi onog trenutka kad bi mislimani bili većinsko stanovništvo, bila islamska republika. U Deklaraciji gospodina Izetbegovića upravo tako piše⁸⁹. Protiveći se nezavisnosti BiH („muslimanije”), svim raspoloživim sredstvima, bosanski Srbi su ovu opasnost potencirali kao glavni argument svojih aktivnosti. Kad je kulminacija krize raspada Jugoslavije dostizala vrhunac, oni su svrstani uz SDS, videvši neminovnost njenog kraja odlučili da ih umesto Alije Izetbegovića, legalno izabranog predsednika Predsedništva BiH ubuduće zastupa predsednik druge republike (Srbije) Slobodan Milošević, što su Muslimani ocenili kao neloyalnost BiH, opredeljenjem za Veliku Srbiju i čin izdaje⁹⁰.

Proglašenjem nezavisnosti Slovenije i Hrvatske 25. juna 1991.⁹¹ zemlja je jednostavno pukla eksplozijom iznutra, doživljavajući kolaps. Ostrašćeni nacionalizmi, izraženi u redefiniciji nacionalnih programa, pod senkom privida zahteva za redefinicijom Jugoslavije, ustavnih nesporazuma, drukčijeg definisanja političkih prava, pretvorili su se u otvoreni rat za teritorije i granice, u cilju stvaranja nezavisnih nacionalnih država zasnovanih na apsolutizaciji načela nacionalnog samoopredeljenja i ujedinjenja. One su za sebe počele da traže novo mesto u svetu, smatrajući Jugoslaviju isključivo „privremeno korisnom” idejom, iz koje je bilo važno „izaći” i „ući” u Evropu, kako bi se neke, jednom zauvek, odvojile od „balkanskog kotla”,⁹² mesta koje izaziva kompleks niže vrednosti. Bežeći od provincijalne Jugoslavije, „vremena provincije” „*ovde vreme*”, što je tvrdokorni nacionalista Rihard Vagner, učinio temom svojih najvećih opera, „*postaje prostor*”. Ovu misao Klod Levi Štros

⁸⁹ R. Karadžić, *Politika*, 27. III 1991, str. 11. Vidi: A. Izetbegović, *Islamska deklaracija: jedan program islamizacije Muslimana i muslimanskih naroda*, Bosna, Sarajevo, 1990.

⁹⁰ A. Izetbegović, *Politika*, 25. VI 1991, str. 8.

⁹¹ Vidi: Deklaracija povodom nezavisnosti Slovenije, *Uredni list Republike Slovenije*, Ljubljana, br. 1/91. (Deklaraciju je donela Skupština Slovenije sa 180 glasova „za”, 2 „protiv”, 12 „uzdržanih”. *Politika*, 26. VI 1991, str. 1.); Deklaracija o proglašenju suverene i samostalne republike Hrvatske; Povelja o pravima Srba i drugih nacionalnosti u republici Hrvatskoj; *Narodne novine Republike Hrvatske*, br. 32/91; Odluku o priznanju republike Slovenije kao suverene i samostalne države; *Narodne novine*, br. 32/91. Odluka o raskidu državno pravne veze sa SFRJ, *Narodne novine*, br. 53/91. Srbi iz Krajine su izjavili da se ove odluke odnose „samo na etničke teritorije hrvatskog naroda a nikako na srpske teritorije: Pakrac, istočnu Slavoniju, zapadni Srem i Baranju, a pogotovo se ne može odnositi na teritoriju SAO Krajine koja se na osnovu suverene volje srpskog naroda izjasnila za ostajanje u jednoj državi sa Srbijom i Crnom Gorom, čiji teritorij i nije bio teritorij republike hrvatske”. Posezanje Hrvatske za ovim teritorijama bio bi čin agresije s nesagledivim posledicama, koji bi mogao oduzeti historijsku priliku hrvatskom narodu da stvori svoju suverenu i nacionalnu državu. M. Babić, *Politika*, 26. VI 1991, str. 5. 27. VI 1991. u Bosanskom Grahovu usvojena Deklaracija o ujedinjenju Zajednice opština Bosanske Krajine i SAO Krajine u jedinstvenu teritorijalno-političku celinu. *Politika*, 28. VI 1991, str. 9.

⁹² K. Čiževski, *Etos pograničja*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010, str. 6.

je uzeo za najdublju definiciju mita, proglasivši Vagnera ocem strukturalističke analize mita.⁹³ Paradoksalno, i samoopredeljenje naroda koje je stajalo u osnovi nastanka i raspada Jugoslavije, činilo je *Jugoslaviju jednim mitom političkog ugovora*, zemlje koja je kontinuirano patila od sindroma „slabog društva u slaboj državi” (Dž. Migdal). Ona nije uspjela u ’izmišljanju’ jugoslovenske tradicije jednog uspeha. Slabi jugoslovenski nacionalizam kao Ž. Deridin mauzolej „prisustvo odsustva”, *dizanjem prošlosti u vazduh*, razorio je agresivni nacionalizam njenih naroda. Nacionalno samopouzdanje nije nastalo preko noći, iako je iskoristilo sve povoljnosti trenutka „globalne promene” u kojoj se društveni odnosi mnogo teže grade, ali vrlo lako razgrađuju, čak i kad je na delu harmonizujuća tolerancija. Svakako Jugoslavija nije bila takvo mesto. I mnogi filozofi (Sartre, Liotar, Leinas, Bataj, Fuko) koji su se nasuprot Hegelovoj dijalektici zaposedanja (osvajanja) bavili razlikama i podelom polaze od pretpostavke o nesvodljivosti „drugog” na „jastvo”, smatrajući „da umesto postepenog uključivanja postoji prinudni mehanizam isključivanja i isterivanja onoga što je konstruisano kao „drugi”, a taj proces je, u celini gledano, proces formiranja identiteta”.⁹⁴

Tako je i proces isključivanja Jugoslavije bio istorijski deo autodefinicije samoodređenja njenih naroda. Stoga se može opravdano *pretpostaviti, da li bi Jugoslavija uopšte i nastala, da je to pitanje uistinu bilo stvar slobodne volje samoopredeljenja njenih naroda, s obzirom da većina njih svojim objektivnim sadržajem i materijalnim zahtevima nije doživljavala Jugoslaviju kao meru svog samoopredeljenja, bez obzira na oblik državnog uređenja ili organizacije vlasti*. Oni su oduvek imali problema sa samoreprezentacijom društva u kojoj se da parafraziram N. Lumana, sociosistemska perspektiva Jugoslavije stalno precenjivala, a psihosistemska potcenjivala.

Nepostojanje posebno ukorenjenog osećaja nacionalne pripadnosti Jugoslaviji, upravo suprotno, čak nije ni naročito korisno, kao i njeno dvostruko raspadanje u toku „kratkog 20. veka”, može se uzeti kao opravdan argument u korist navedene pretpostavke za istraživanje koju predlažem u ovoj studiji. Moje hipoteze, u stvari su tek malo više od spekulacije, kojoj su potrebni još čvršći argumenti u podupiranju njihovog sadržaja. Traganje za njima zahteva(lo) je i traži(lo) veći broj stranica.

⁹³ M. Todorova, *Dizanje prošlosti u vazduh: ogledi o Balkanu i Istočnoj Evropi*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010, str. 219.

⁹⁴ Isto, str. 73.

Literatura:

1. Avramov, S. (1997), Postherojski rat zapada protiv Jugoslavije, LDI, Veternik.
2. Berend, I. (2001): *Centralna i istočna Evropa 1944-1993*, CID, Podgorica.
3. Bilandžić, D. (1999): *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb.
4. Brubaker, R. (1996): *Nationalism Reframed Nationhood and the Question in the New Europe*, Cembriidge University Press, Cambridge.
5. Vudvord, S. (1997): *Balkanska tragedija*, Filip Višnjić, Beograd.
6. Goati, V. (1996): *Stabilizacija demokratije ili povratak monizmu*, Unireks, Podgorica.
7. Ignatieff, M. (1994): *Blood and Belonging Journeys into the New Nationalism*, Ventage, London.
8. Imami, P. (2000): *Srbi i Albanci kroz vekove*, Samizdat Free B92, Beograd.
9. Izetbegović, A. (1990): *Islamska deklaracija: jedan program islamizacije Muslimana i muslimanskih naroda*, Bosna, Sarajevo.
10. Jović, B. (1996): *Poslednji dani SFRJ*, Izdanje autora, Beograd.
11. Jovičić, M. (1992): *Državnost federalnih jedinica*, Naučna knjiga, Beograd.
12. Keduri, E. (2000): *Nacionalizam*, CID, Podgorica.
13. Lijphart, A. (1977): *Democracy in Plural Societies*, Yaje University Press, New Haven.
14. Mamula, B. (2000): *Slučaj Jugoslavija*, CID, Podgorica.
15. Marković, M. (1998) priredio: *Samoopredeljenje između autonomije i otcepljenja*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd.
16. Pavlović, D. (1998): Srpska nacionalna politika od 1986. do 1991. godine, *Sociologija*, Vol. XL. № 3.
17. Pribičević, S. (1990): *Diktatura kralja Aleksandra*, Globus, Zagreb.
18. Rašković, J. (1990): *Luda zemlja*, Akvarijus, Beograd.
19. Todorova, M. (2010): *Dizanje prošlosti u vazduh: ogledi o Balkanu i Istočnoj Evropi*, Biblioteka XX vek, Beograd.
20. Čiževski, K. (2010): *Etos pograničja*, Biblioteka XX vek, Beograd.
21. Šarinić, H. (1999): *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem*, Gობus, Zagreb.

Selfdetermination of a people and the destruction of a Yugoslavia

Summary: Paradoxaly, the principle selfdetermination of a people was in a ground of a generating and a gouing away of Yugoslavia. Her people don`t accept the formula of Yugoslavians as a measure of him selfdetermination, nor the yugoslavianic success to integrated different feelings of the people, nor the pacified klashes about concept of selfdetermination of people. Apsolutisation and indeniation of a justification on a people right on selfdetermination, logically comes to the destruction of Yugoslavia, and unsuccess of one success. Opened is a question, did it has been succeed, if a real selfdetermination of a people has been really exists, away from the dictate of a big forces. The destruction of Yugoslavia alone (twice)not demand the justification of that question.

Key words: *Paradoxis, Yugosavia, selfdetermination, apsolutisation, people, destruction*